

DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI BAĞLAMINDA BİR ARAŞTIRMA: NEVŞEHİR İLİNİN ANIT AĞAÇLARI¹

A STUDY IN THE CONTEXT OF PROTECTION OF NATURAL AND CULTURAL HERITAGE: MONUMENTAL TREES OF NEVŞEHİR PROVINCE

Kübra YILDIZ ALTIN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Halkbilimi Bölümü
kubrayildiz89@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9788-2844

Mustafa Hilmi ÇOLAKOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Hacıbektaş Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Elektronik ve Otomasyon Bölümü
mustafacolakoglu@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5634-3860

ÖZ

Geliş Tarihi:

11.01.2024

Kabul Tarihi:

16.04.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Nevşehir,
Anıt Ağaç,
Doğal Miras,
Kültürel Miras,
Koruma.

Keywords

Nevşehir,
Monumental Tree,
Natural Heritage,
Cultural Heritage,
Protection.

Nevşehir, doğal ve kültürel miraslar açısından oldukça zengin bir bölgedir. Peri Bacaları ile ünlü olan bölgede anıt ağaç niteliğindeki doğal mirasların da değeri çok önemlidir. Bu çalışmada *Nevşehir İlinin Anıt Ağaçları* başlıklı projenin sonuçları hakkında bilgi verilerek kazanımların bilimsel birikime olan yaygın etkisinin artırılması ve tüm kültürel miras paydaşlarının konuya dikkatlerinin çekilmesi amaçlanmaktadır. Nevşehir’de anıt ağaçlar konusundaki çalışmaların azlığı, bu çalışmalarda sahada derleme yöntemlerinin kullanılmaması, kaynak kişiler ile derinlemesine görüşülmemesi, anıt ağaçlar özelinde kültürel mirasa yönelik tespit çalışmalarının henüz tamamlanmamış olması ve yerel halkın bu konudaki düşük farkındalık düzeyi çalışmanın çıkış noktalarıdır. Halkbiliminin alan araştırması yöntemlerine bağlı olarak sahadan derlenen malzeme üzerinde temellendirilen çalışmanın yöntemini katılımcı gözlem, dışarıdan gözlem, kaynak kişilerden yararlanma, derinlemesine görüşme ve arşiv taraması oluşturmaktadır. Çalışmada geçmişten günümüze ağaçlar etrafında şekillenen sözlü kültür belleğinin tespit edilerek bu bilgi birikiminin koruma altına alınması hedeflenmektedir. Bu amaçla çalışma boyutsal ve görsel nitelikli anıt ağaçların yanı sıra özellikle kültürel anıt ağaçlara odaklanmaktadır. Yapılan saha araştırmasında kırk beş adet anıtsal nitelikli ağaç tespit edilmiştir. Sahadan elde edilen veriler, harita üzerinde sayısallaştırılarak dijital ortama aktarılmış ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Nevşehir is a region rich in natural and cultural heritage. In the region, which is famous for its Fairy Chimneys as a natural heritage, there are also natural heritages in the form of monumental trees. This study aims to give information about the project named *Monumental Trees of Nevşehir Province* and its results, to increase the widespread impact of the results obtained from the project on scientific knowledge and to draw attention to the subject. The starting points of the examination include the scarcity of studies on monumental trees in Nevşehir, the lack of compilation methods in the field, the lack of in-depth interviews, the absence of identification studies on cultural heritage specific to monumental trees and the lack of awareness of the local people. The method of the study, which is based on the material compiled from the field depending on the field research methods of folklore, consists of participant observation, external observation, utilization of resource persons, in-depth interviews and archive scanning. The article aims to identify the oral cultural memory shaped around trees from the past to the present and to protect this accumulation of knowledge. For this purpose, the study focuses on cultural monumental trees as well as dimensional and visual monumental trees. Forty-five monumental trees were identified during the field survey. The data were digitized on the map, transferred to digital media and evaluated from a holistic perspective.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1417677>

Anf/Cite as: Yıldız Altın, K., & Çolakoğlu, M. H. (2024). Doğal ve kültürel mirasın korunması bağlamında bir araştırma: Nevşehir ilinin anıt ağaçları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 528-550.

¹ Bu çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (NEVÜ), Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından desteklenmiş olan “Nevşehir İlinin Anıt Ağaçları (Tespit, Derleme, İnceleme, Sayısallaştırma)” Projesi (BAP Proje No: HDP22S1) kapsamında elde edilen verilerden hareketle hazırlanmıştır.

Giriş

Ağaç, insanlık tarihi boyunca çeşitli faydaları, estetik özellikleri ve *beşikten mezara* ifadesiyle de hayatın aşamalarını sembolize etmesi bakımından bütün kültürlerin, inanışların ve dinlerin önemle üzerinde durduğu bitkilerden biridir (Tanyu, 1988: 456). Ağaç ve insan arasındaki güçlü ilişki yüzyıllar öncesinde kurulmuştur. Kadim geleneklerde ilk ve en belirgin biçimde Hayat Ağacı sembolü ile kurulan bu bağ, sonraki dönemlerde Tufan mitlerinde görülen insanlığı ve canlıları kurtaran gemi sembolü ile pekiştirilmiştir. Antik çağların gizemli ve bilinmeyen dünyasında insan ile özdeşleştirilen ağaç, günümüz rasyonalitesinde de *anıt ağaç* olarak kendine yer bulur. Asırlık ağaçların *bir insan ömründen daha fazla süre yaşamayı başarmaları* onları günümüzün biyolojik, sosyolojik ve kültürel yaşamında kayda değer kılmaktadır.

Çalışma, Nevşehir'in merkez dahil tüm ilçelerinde gerçekleştirilen saha araştırması sonuçlarını ele almaktadır. Bölgedeki kültürel, boyutsal ve görsel nitelikli ağaçları odağına alan araştırma, doğal ve kültürel miraslardan olan anıt ağaçların tespiti, sözlü kültür belleğinde yaşayan anlatmalarının/hikâyelerinin/efsanelerinin derlenmesi, incelenmesi, tanıtılması, haritalandırılması, sayısallaştırılması, tescil edilerek korunması ve gelecek nesillere aktarımının sağlanmasını konu edinmektedir. Çalışmanın verileri *Nevşehir İlinin Anıt Ağaçları* başlıklı bilimsel araştırma projesinden elde edilmiştir. Bu bağlamda makale, özellikle kültürel anıt ağaçlar konusunda literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışma, literatürdeki benzer çalışmaların aksine anıt ağaçlara *miras odaklı (heritage-oriented)* yaklaşmaktadır. Böylece diğer bölgelerde de kullanılabilecek bir model geliştirilmiştir. Özellikle halkbiliminin araştırma ve inceleme yöntemleriyle doğal miras kabul edilen anıt ağaçlara yaklaşılması hem alandaki hem de bölgedeki araştırmalar bağlamında bir ilk sunmaktadır.

Miras odaklı bakış açısı *yaşatarak korumayı* temel alır. Geleceğin geçmişten hareketle şekillenebileceği paradigması çerçevesinde *taşınmaz tabiat varlığı* kabul edilen anıt ağaçların doğal miras belirlenmeleri sürecinde “koruma kavramı” ve “kültürel miras ve kültür koruma sözleşmeleri ile ilişkisi” bu açıdan üzerinde önemle durulması gereken konuların başında gelmektedir. Araştırmada öncelikli amaç kültürel niteliğe sahip ağaçların tespitidir. Ancak çalışmada, *yaşayan kültürel miras (living cultural heritage)* olarak ifade edilen ve *halk arasında süregelen bir anlatı, inanış veya uygulaması* tespit edilemeyen yaşlı ağaçlara da *boyutsal ve görsel anıt ağaçlar* kapsamında yer verilmiştir.

Literatür

Koruma, insanların doğa ile olan etkileşimlerinin doğada yarattığı veya yaratacağı olumsuz durumları önlemek veya en aza indirmek için kullanılan bir kavram olarak gelişmiştir. Tabiatı koruma konusu ilk kez 1972 yılında gerçekleşen Stockholm Konferansı'nda Birleşmiş Milletler gündemine girmiştir. Sonraki dönemlerde ülkeler hazırladıkları çeşitli sözleşmeler ve mevzuatlarla korumanın yanında sürdürülebilirlik, bilinçlendirme, farkındalık ve tahribatın önlenmesi çerçevesinde çalışmalar yürütmüşlerdir (Arslan, 2019: 4). Bu aşamada özel niteliğe sahip bir ağacın tescil edilmesinin ve ona *anıt ağaç statüsünün* verilmesinin amacı da korumanın sağlanmasıdır.

Yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel bir yeri bulunan ağaçların tespiti, tescili, kültürel anıt ağaç statüsü almaları, aynı zamanda o ağaçlar etrafında gelişen inanış ve uygulamaların tespit edilmesi, derlenmesi ve kayıt altına alınması anlamına gelmektedir. Bu durum, UNESCO'nun *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme* ile *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'nde işaret ettiği ilke ve hedeflerle örtüşmektedir.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme içinde Kültürel ve Doğal Mirasın Tanımları Madde 1'de Sözleşmenin amaçları bakımından; “Anıtlar, Yapı Toplulukları ve Sitler” altında tanımlanmakta ve bunlar *kültürel miras* sayılmaktadır. Aynı Sözleşmede yer alan *doğal miras* konusu Madde 2'de; “Estetik veya bilimsel açıdan istisnâ evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar.” şeklinde açıklanmaktadır. Bu tanımlardan hareketle anıt ağaçlar, *doğal miras* kapsamı içinde yer alırlar (*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*, 1972: Madde 1, Madde 2).

UNESCO'nun *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'nde somut olmayan kültürel miras “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara

kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur” (*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, 2003: Madde 2.1) şeklinde belirtilir. Bu araştırmanın amaç ve hedefleri kapsamında kültürel anıt ağaçların, ilgili Sözleşmede yer alan somut olmayan kültürel mirasların taşıyıcıları ve aktarıcıları temelinde kültürel mekânı temsil eder mahiyette oldukları söylenebilir. Bu durum ağaçların biyolojik varlıklarının yanında sosyal, toplumsal ve kültürel anlamlar taşıdıklarını örnekleyebilir.

Her iki sözleşme ve ilgili mevzuatta görülebileceği üzere anıtsal nitelikli ağaçlar; biyoloji ve fizyolojileri açısından *doğal miras*, etraflarında geliştirdikleri inaniş ve uygulamalar bakımından *kültürel miras* olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu değerlendirmeler, bu mirasların *insanlığın dünya mirası* olarak kayıt altına alınıp korunmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla anıt ağaçların tespiti, anlatmalarının derlenmesi, kayıt altına alınması, incelenmesi ve korunarak gelecek kuşaklara aktarılması önem arz etmektedir.

Türkiye’de ağaçların, ağaççıkların ve anıt ağaçların tanımlanma ve sınıflandırılmasında belirli yönetmelik ve kararlara atıf yapılır. Resmî Gazete’nin 23.10.2019 tarih ve 30927 sayılı nüshasında yayınlanan *Ağaçlandırma Yönetmeliği*’ne göre ağaç ve ağaççıklar şu şekilde tanımlanır: “a) Ağaç: Ormanlarda tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen, en az 5 metre boy yapabilen, yaşı ve çapı ne olursa olsun kökü, gövdesi ve tepesi olan yerli veya egzotik orijinli odunsu bitkileri, b) Ağaççık: Ormanlarda tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen, boyu 5 metreyi bulmayan, yaşı ve çapı ne olursa olsun yerli veya egzotik orijinli odunsu bitkileri,” ifade eder (*Ağaçlandırma Yönetmeliği*, Madde 4). Ağaçların sınıflandırılmasında boy temel ölçütlerden olup buna göre ağaçlar; Birinci Sınıf Ağaçlar, İkinci Sınıf Ağaçlar ve Üçüncü Sınıf Ağaçlar olmak üzere üç grupta değerlendirilirler (Arslan, 2019: 18-21). Bahsi geçen sınıfsal ağaç türleri içinde daha özel bir yeri bulunan *anıt ağaçlar* boyları dışında çap, yaş, yöre folklorundaki yeri başta olmak üzere belli kriterlere göre seçilen, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından *taşınmaz tabiiat varlığı* olarak tescil edilen “özel ağaçlar” kabul edilmektedirler (*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*, Madde 6).

Resmî Gazete’nin 19.07.2012 tarih ve 28358 sayılı nüshasında yayınlanan *Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik* ile Türk Standartları Enstitüsü tarafından 11.04.2006 tarihinde kabul edilen ve halen yürürlükte olan *Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kuralları* içinde anıt ağaçlar tanımlanmaktadır. Yönetmeliğe göre anıt ağaçlar; “yaş, çap ve boy itibarıyla kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara sahip olan ve/veya yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel yeri bulunan ve/veya geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında köprü kurabilecek doğal ve uzun ömre sahip olan ağaçlardır” (*Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik*, Madde 4).

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yayınlanan *Tabiiat Varlığı Olarak Belirlenecek Anıt Ağaçların Tespitine İlişkin İlke Kararı* (01.07.2022-117) içerisinde anıt ağaçlar *kültürel*, *boyutsal* ve *görsel* olmak üzere üç farklı şekilde sıralanır. Söz konusu ağaçların ilgili Tabiiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu ve Bakanlık tarafından tescili ve koruma altına alınması işlemleri de bu tanımlara göre gerçekleştirilmektedir. İlke Kararında kültürel anıt ağaçlar; “yöre kültüründe olumlu veya olumsuz, gerçek veya hayal ürünü, mistik veya folklorik bir öyküye sahip olan veya ulusal tarihi olaylar ile özdeşleşmiş ve onlara tanıklık eden ağaçlar” şeklinde ifade edilir. Bu niteliklere sahip ağaçlar da kendi içinde; *tarihi*, *mistik* ve *folklorik* olmak üzere üçe ayrılırlar. İlke Kararına göre kültürel açıdan tarihi, mistik ve folklorik niteliği olan ağaçların türü, yaşı, boyu, gövde ve tepe çapı ne olursa olsun doğrudan *anıt ağaç* olarak seçilebilmek için yeterlidir. Kültürel anıt ağaç statüsünde koruma altına alınan bir ağaçta tarihin herhangi bir döneminde “ağaç ile insan” arasında “gerçek veya sembolik/mistik” bir ilişki aranmaktadır. Burada söz konusu ağacın kültürel bir özellik kazanmasında *insan* faktörü temel ölçüt gibi durmaktadır.

Avrupa’daki çalışmalarda da anıtsal nitelikli ağaçların sınıflandırılmasında benzer bir biçimde çeşitlenme görülür (Nolan ve diğerleri, 2020: 3105):

- Eski Ağaç (Ancient Tree): İçi boş gövde, taç çökmesi, yarıklar ve saproksilik organizmaların varlığı gibi yaşlılık belirtileri gösteren (veteran) ve aynı türdeki çoğu ağaçtan daha yaşlı olan herhangi bir ağaçtır. Bu statüdeki ağaçların yaşları, çevre uzunluğu ve ağacın çevresi, büyüme koşulları dikkate alınarak tahmin edilir. Bu bakımdan tüm Eski Ağaçlar, aynı zamanda Emektar Ağaç (Veteran Tree) sınıflaması içine girer.
- Emektar Ağaç (Veteran Tree): Tüm Eski Ağaçlar emektar ağaçlar olmakla birlikte hasar veya hastalık gibi yaşlılık nedeniyle emektar özellikler gösteren bazı genç ağaçlar da bu sınıflama içinde yer almaktadır.

- Dikkate Değer Ağaç (Notable Tree): Park veya bahçe gibi tanımlanmış bir yerel alanda tür başına en büyük veya en uzun ağaçtır. Dikkate değer bir ağacın belirgin bir emektar (veteran) özelliği yoktur.
- Şampiyon Ağaç (Champion Tree): Tür başına en uzun veya en geniş çevreye sahip ağaçlardır. Bu ağaçların hepsi aynı zamanda kayda değer ağaçlardır. Bunlardan bazıları Eski (Ancient), Emektar (Veteran) veya Miras (Heritage) ağaçlar olabilir.
- Miras Ağaçları (Heritage Tree): Tarihi veya kültürel olaylarla bağlantısı olan veya yüksek estetik değer sağlayan ağaçlardır. Bu ağaçlar aynı zamanda Eski (Ancient), Emektar (Veteran), Kayda Değer (Notable) veya Şampiyon (Champion) ağaçlar olabilir.

Verilen tüm tanımlamalar ve sınıflandırmalar yanında kültürel nitelikli anıt ağaçlar tek bir ifadeye sığmayacak kadar genişlikte fiziki, sosyal, kültürel, tarihi ve folklorik unsurlar içermektedir. En genel biçimiyle “büyüklüğü, şekli, güzelliği, yaşı, rengi veya diğer ayırt edici özellikleri nedeniyle dikkate değer bir örnek; yerli veya yerli olmayan insanlar tarafından (kabuğu soyulmuş veya budaksız ağaç şeritleri, sağlamlığı belirlemek için açılmış test delikleri, özsu toplamak için açılmış oluklar, bir patıkayı işaretlemek için yapılmış işaretler gibi) kültürel değişiklik yapıldığına dair belirtiler gösteren canlı kalıntılar, toplumun önemli bir simgesi; tarihi bir kişi, yer, olay veya dönemle ilişkili bir örnek veya canlı tanık; atalar ve onların mirasçıları tarafından yetiştirilen ve ekimi/dikimi yok olma riski taşıyan bir ürünün temsilcisi; yerel folklor, mit, efsane veya gelenek ile ilişkili bir ağaç; bir topluluğun üyeleri tarafından miras olarak tanınmayı hak ettiği belirlenen bir örnek” (Aird, 2005: 593) şeklinde açıklanabilir. Özel nitelikli ağaçlar, belirli bir topluluk veya bölge için tarihi, kültürel ve çevresel öneme sahip ağaçlar arasında yer alırlar. Anıt ağaçlar, yıllar içinde tanıklık ettikleri olaylar, ritüeller ve gelenekler bakımından bir topluluğun kimliğini ve tarihini temsil edebilecek niteliktedir ve *toplumsal belleğin* hatırlatıcı unsurlarından biridir. Bu türden ağaçlar, belirli geleneksel ritüel ve kutlamalarla sıkça ilişkilendirilebilmekte; topluluğun önem atfettiği zamanlarda yapılan törenlerin veya etkinliklerin merkezi bir parçası olabilmektedirler (Doğa Koruma Merkezi, 2011). Büyük ve yaşlı ağaçların anlatımlara konu olduğu da görülür. Toplumun kültürel mirasında anlam yüklü karakterler biçiminde geçen bu varlıklar mit, efsane ve halk hikâyelerinde önemli roller üstlenirler (Ergun, 2013; Bars, 2014: 379-398).

Ağaçlar, Türk ve dünya edebiyatında, sanatında, yer adlarında ve çeşitli figürlerde sanatçılara ilham vermişler; bayrak ve madeni paralarda sembolik temsiller biçiminde kullanılmışlardır. Bu konuda en belirgin örneklerden biri büyük, görkemli ve dayanıklı meşelerdir. Heybetli görünüşlerinden dolayı meşe ağaçları, bugün dünyanın birçok ülkesinde (ABD, İngiltere, Türkiye, ...) tarihin çeşitli dönemlerinde ulusal bir simge halini almışlardır. Çünkü ülkenin sosyal, kültürel ve tarihsel yapısında önemli işlevler yüklenen bir ağaç hakkındaki kadim bilgi ağacın bulunduğu bölgenin tarihine, kültürüne, mitine, folkloruna ve mirasına derinden gömülmüştür (Rotherham, 2021: 138).

Kültürel nitelikli anıt ağaçlar, doğal miras ile kültürel mirasın kesişim noktasında yer alırlar (Aird, 2005: 593). Makalenin odağındaki bu ağaçlar, ilgili literatürdeki karşılığı hem doğal miras hem de kültürel miras ile ilişkili bir alanı kapsamaktadır. Türkiye’de anıt ağaçlar üzerine yapılmış tez, makale, bildiri, kitap ve kişisel rapor türündeki bilimsel çalışmaların büyük bir kısmı ağacın mevcut durumunu ve biyolojik yaşını tespit ederek bölgesel anıt ağaç tespit çalışması yapma, yayınlama ve tescil için yeni anıt ağaçlar önerme (Demirtaş, 2002; Genç ve Güner, 2003; Özçelik, 2006; Demirtaş ve Bektaş, 2011; Akgün, Okumuş ve Yazar, 2018; Tural, 2019; Yüksel, 2019; Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, 2021), konuyla ilgili yasal mevzuatı geliştirme (Fay, 2002; Genç, 2003; Genç ve Güner, 2003; Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, 2016; Arslan, 2019), ağaçların boy, çap ve yaşına yönelik yeni ölçüm teknikleri önerme (Clarke, 1995; Genç, 2003; Yılmaz ve diğerleri, 2007; Yakar ve Yılmaz, 2008; Check Mat ve diğerleri, 2014; Uslu, 2022) olmak üzere ağaçların daha çok fiziksel özelliklerine ve tabiat varlıkları olmalarına yönelik olarak boyutsal ve görsel anıt ağaç belirleme niteliğindeki çalışmalardır.

Yukarıda bilgileri verilen çalışmalarda, bir ağacın anıt ağaç kabul edilmesinde belirleyici kriterlerden olan tarihi, mistik ve folklorik nitelik ya çok az bulunmakta ya da hiç yer almamaktadır. Bunların dışında literatürde -anıtsal olsun veya olmasın- ağaçların sadece sosyal, kültürel, sembolik ve metaforik yönlerini ele alan incelemeler mevcuttur (Boratav, 1984; Örnek, 2000; Ocak, 2002; Ergun, 2004; Kozan, 2009; Gündüz Alptürker, 2012; Gürsoy, 2012; Gündüz Alptürker, 2013; Asan, 2017a; Asan, 2017b; Duran ve Baş, 2018; Koçak, 2021). *Ağaç kültürünün* ana temayı belirlediği bu çalışmalarda sadece ağaçlarla ilişkilendirilen inanış, anlatı ve uygulamalar ele alınmaktadır.

Literatürde anıt ağaç konulu yazılı kaynakların yanında elektronik içerikler de bulunmaktadır. Türkiye'deki ve Türkiye dışındaki elektronik içerikli çalışmalarda çoğunlukla konuyla ilgilenen sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalardan hareketle web tabanlı bir dijital arşivin oluşturulduğu görülmektedir. Bu konuda Avrupa'daki birkaç çalışmadan bahsedilebilir. İlk olarak Eski Ağaç Forumu (Ancient Tree Forum/ATF), yaşlı ağaçların korunmasına öncülük eden ve Birleşik Krallık'ta yalnızca anıtsal nitelikli ağaçlara odaklanan bir kuruluş olarak 1993 yılında kurulmuştur. 1998 yılında İngiltere ve Galler'de hayır kurumu işleviyle tescil edilen kurumun, uzmanlıklarına başvurduğu on bir kişiden oluşan müteveli heyeti bulunmaktadır. Başlangıcından bu yana gönüllülük esaslı çalışmalarını yürüten kuruluş üyelerinin çoğu, kendi alanlarında uzman kişilerden oluşur. Kurum; eski ağaçların daha fazla kaybını önlemek, iyi yönetimi sağlamak ve gelecekteki ağaçların art arda gelişmesini savunarak anıt ağaçların uzun vadeli geleceğini güvence altına almayı amaçlar. Bu amaçla kurum; ağaçların değeri ve önemi konusunda farkındalık yaratarak, aktif ve uzman bir gönüllü ağı aracılığıyla en iyi yönetim ve koruma uygulamalarını teşvik ederek, ağaçların tanınmaları, korunmaları konusunda çalışmalar yürüterek ve araştırmaları teşvik ederek araştırmalar gerçekleştirmektedir.² Bir diğeri Kraliyet Botanik Bahçeleri (Royal Botanical Gardens/RBG), Kanada'nın en büyük botanik bahçesinde insanları, bitkileri ve doğayı bir araya getirmeyi amaçlayan ve çalışmaları içinde anıt ağaçlara yer veren bir hayır kurumudur.³ Başmelek Eski Ağaç Arşivi (Archangel Ancient Tree Archive/AATA) ise dünyanın en büyük ve en ikonik ağaçlarını tespit etmeyi amaçlayan ve bunları çoğaltan bir kuruluştur.⁴ Son örnek olarak anıt ağaç üzerine bireysel çabalarla hazırlanan Anıtsal Ağaçlar (Monumental Trees/MT) adlı web sitesinden bahsedilebilir. Belli bir kuruluşa bağlı olmadan erişime açılan site, çeşitli ülkelerden üye kişilerin tespit ettikleri anıt ağaçlara ilişkin bilgi ve fotoğrafların paylaşıldığı bir arayüz olarak hizmet vermektedir.⁵

Anıt ağaçlar konusunda söz konusu faaliyetlerin yanı sıra Türkiye merkezli çalışmalarda da web tabanlı dijital arşivler bulunmaktadır. İlk olarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından hazırlanan Anıt Ağaçlar/Tabiatın Sessiz Tanıkları Projesi, Türkiye'de yer alan anıt ağaçların tanıtımını sağlamak, ağaçlar hakkında bilgi vererek koruma bilincini artırmak üzere hazırlanmıştır. Bakanlık verilerine göre erişime sunulan çalışmada Türkiye'nin tüm bölgelerinden örnek nitelikte olabilecek anıt ağaçlar hakkında bilgi verilmekte ve ağaçların tanıtımı yapılmaktadır.⁶ Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalardan bir diğeri Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği'ne aittir. Derneğin amacı ve çalışma prensibi, başta ormansızlaşma olmak üzere kırsal çevre sorunlarının belirlenmesine ve çözümlenmesine yönelik önerilerin geliştirilmesine, öneriler doğrultusunda kamuoyu oluşturulmasına katkıda bulunabilecek araştırma-egitim çalışmaları ile yayın yapmak olarak belirtilir. Dernek tarafından hazırlanan web sitesinde (www.kirsalcevre.org) ulusal anıt ağaç envanteri bulunmaktadır ve bu site derneğin çalışmalarının paylaşıldığı arşiv niteliğindedir.⁷ Benzer çalışmalardan biri olan Anıt Ağaç İstanbul Projesi, İstanbul genelinde bulunan anıt ve korunmaya değer ağaçların bugünkü durumunu tespit amacıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığının sorumluluk alanı içinde bulunan ağaçların hem mevcut durumları hem de bunlardan anıt ağaç niteliğinde olanların tarihsel, mistik ve folklorik bilgilerinin paylaşıldığı dijital bir arşivdir.⁸ Sakarya Üniversitesi Anıt Ağaç Bilgi Sistemi Projesi, Sakarya Üniversitesi Doğal Afetler ve Yönetimi Öğrenci Topluluğu tarafından oluşturulan ve Coğrafi Araştırma Yöntemleri ödevi kapsamında hazırlanan verilerden üretilerek erişime sunulmaktadır.⁹ Komili Anıt Ağaç Projesi: Gözümüz Gibi Bakıyoruz, sadece anıtsal zeytin ağaçlarına yönelen ve korunmaya değer zeytin ağaçlarını kayıt altına alarak hem doğal hem de kültürel kaynak değerleri olarak kabul edilebilecek zeytin ağaçları konusunda yörede ve ülke çapında farkındalık oluşturarak bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasına destek olmayı

² Bkz.: <https://www.ancienttreeforum.org.uk/>.

³ Bkz.: <https://www.rbg.ca/gardens-trails/by-experience/whats-in-bloom/heritage-trees/>.

⁴ Bkz.: <https://www.ancienttreearchive.org/about-us/>.

⁵ Bkz.: <https://www.monumentaltrees.com/en/>.

⁶ Bkz.: <https://www.anitagaclar.gov.tr/anasayfa>.

⁷ Bkz.: <https://www.kirsalcevre.org.tr/>. <https://www.kirsalcevre.org.tr/KC/KChakkimizda.php?page=20>.

Derneğin sosyal medya hesabı için Bkz.: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064423914225> (Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği'nin Facebook sayfasıdır.)

⁸ Bkz.: <https://anitagac.istanbul/>.

⁹ Bkz.: <https://experience.arcgis.com/experience/c1a73e2a5e054e54bc35a53a01015ec8>.

amaçlayan projelerden biridir ve bu alanda önemli katkılar sağlamıştır.¹⁰ Anıt ağaç temalı bu projelerin yanı sıra dijital kültür envanteri oluşturmayı amaçlayan çalışmalarda da anıt ağaçlara yer verilmektedir.¹¹

Dünyada koruma altında bulunan birçok anıt ağaç vardır. Bunlardan Methuselah/Bristlecone Çam türü (California), Jurupa Meşesi (California), General Sherman/Sekoya ağacı (California), Porsuk ağacı (Galler), Zeytin ağacı (Portekiz), Eberkuh Servi ağacı (İran), Pando (Utah), El Alerce Abuelo/Karaçam türden ağaç (Arjantin), Yüz Atlı Kestane ağacı (İtalya) en dikkat çekenleridir (AA, 2021). Türkiye’de de bu konuda önemli çalışmalar yürütülmekte, Anadolu’nun birçok bölgesinde tescil edilerek koruma altına alınan anıt ağaçlar bulunmaktadır. 2023 yılı verilerine göre Türkiye’de 10 bin 506 adet anıt ağaç vardır (TRT Haber, 2023). Türkiye merkezli literatürde anıt ağaçlar hakkında nicel verilere dayalı birçok çalışma bulunmaktadır (Asan, 1987; Genç ve Güner, 2003; Palabaş Uzun, Bozali ve Sivrikaya, 2011). Buna karşın özellikle kültürel anıt ağaçlar konusunda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Asan, 1991; Asan, 2017a; Asan, 2017b). İlgili çalışmalarda da halkbilimi derleme yöntemlerinin kullanılmaması ve kaynak kişiler ile derinlemesine görüşülmemesi bu konudaki eksikliği gösterir. Ayrıca bölgesel tespit çalışmalarının henüz tamamlanmamış olması, yerel halk ve sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki farkındalığının azlığı da konuyu araştırılmaya değer kılmaktadır. Sonuç olarak; yapılan çalışma mevcut eksiklikleri tamamlamayı ve literatüre bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Yöntem

İnceleme konusu, sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen veriler dikkate alınarak anlamak ve yorumlamak esasına dayalı nitel bir bakışla ele alınmaktadır. Bu yöntem, salt veri toplamanın ötesinde değerlendirmeler yapmaya imkân tanır. Çalışma, halkbilimi alan araştırması yöntemlerine bağlı olarak gerçekleştirilen ve alandan derlenen malzeme üzerinde yapılan incelemeye dayanmaktadır. Bu bağlamda; anıt ağaçları tespit etme, anlatmalarını derleme aşamasında katılımcı gözlem, dışarıdan gözlem, görüşme, usta ve amatör kaynak kişilerden yararlanma teknikleri olmak üzere sözlü kaynaklar kullanılmıştır (Ben-Amos, 1997: 74-87; Ekici, 2004: 29-30; Çobanoğlu, 2005: 307; Creswell, 2013: 90). Çalışmanın teorik kısımlarında ise literatür taramasına bağlı olarak yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır (Ergun, 2004; Kozan, 2009; Gündüz Alptürker, 2012; Gürsoy, 2012; Gündüz Alptürker, 2013; Duran ve Baş, 2018; Koçak, 2021).

Araştırma kültürel anıt ağaçlara odaklanmaktadır. Ağaçların derlenmesi sırasında yapılan görüşmeler; dijital, görsel ve yazılı araçlarla kayıt altına alınmış, ardından metne dönüştürülmüş ve elde edilen veriler bütüncül bir şekilde değerlendirilmiştir. Derlemelerin metne dönüştürülmesi sırasında bazı kişiler adlarının kullanılmamasını talep etmiştir. Bu kişilerin adlarındaki sesli ve/veya sessiz harfler değiştirilerek kendi adlarına benzer veya adlarını çağrıştıran müstear adlar kullanılmış ve bunların müstear olduğu belirtilmiştir. Boyutsal ve görsel anıt ağaç özelliği gösterecek niteliğe sahip ağaçlar ile karşılaşılması durumunda ilgili Bakanlık tarafından hazırlanan envanter formu kullanılmıştır.¹² Kültürel anıt ağaçlar için -ilgili envanter formunda bu bilgilerin yazılması şart olmamakla birlikte yaş tespitinde mukayese yöntemi kullanıldığı için- gövde çevresi, boy ve tepe çapı ölçümleri yapılmıştır. Ağaçların tepe çapının belirlenmesinde tepe tacı iz düşümü içinde kalan kuzey, güney, doğu ve batı yönlerindeki tepe tacı yarıçapları temel alınmıştır. Ölçümlerde şerit metrenin 0 noktası daima ağaç gövdesinin ortasına denk getirilmiştir. Ağaçlarda kuzey, güney, doğu ve batı istikametlerinde ve her ağacın doğu-batı ve kuzey-güney yönlerindeki tepe yarıçapları toplanarak ağaçların her iki istikametteki çapları bulunmuştur. Bulunan bu tepe çapı değerleri toplanıp ikiye bölünerek ortalama tepe çapı değerleri elde edilmiştir (Özçelik, 2006: 198). Tescilli anıt ağaçlar için *ilgili mevzuata en yüksek derecede riayet edilerek ve zararına yönelik herhangi bir fiziksel müdahale yapılmaksızın* ölçümler gerçekleştirilmiştir.

¹⁰ Bkz.: <https://www.komilizeytinyasi.com.tr/gozumuz-gibi-bakiyoruz/anit-agac-projesi>.

¹¹ Kültür Envanteri: Bilirsek, Koruruz. Bkz.: <https://kulturenvanteri.com/tr/>. Karadeniz’de Zamanın İzleri-Karadeniz Kültür Envanteri Projesi. Bkz.: <https://karadeniz.gov.tr/>.

¹² Anıt Ağaç Envanter Formu, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan standart bir formdur. Bu formda “anıt ağacın bulunduğu idari yapılar; pafta, ada ve parsel numarası; anıt ağacın mülkiyet durumu; ağacın toprak seviyesinden tepe sürgünü ucuna kadar olan mesafedeki boyu; ağacın toprak yüzeyinden 1,30 m yükseklikte ölçülen çevresinin π sayısına (3,14) bölünmesi ile bulunan gövde çapı; ağacın tepe genişliğinin izdüşümü alınarak ölçülen taç çapı (tepe çapı); ağaç gövdesinde yerden 1,30 m yükseklikte yapılan yıllık halka sayımına göre tahmin edilen yaşı; diğer koruma statüleri; ağaca ait türün Türkçe ve bilimsel adları; ağacın UTM 30° - ED 50 olarak verilen koordinat değerleri; ağacın bulunduğu yer, harita, pozitif özellikleri, genel görünümü ve sağlık durumu ve renkli fotoğrafları” gibi bilgilere yer verilmektedir (Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, 2023).

Saha araştırmasında tespit edilen ağaçların numaralandırılmasında ağacın bulunduğu ilçenin ilk üç sessiz harfi ve ağacın sıra sayısı birleştirilerek oluşturulan bir kod verilmiştir (AVN001, AVN002, DRN001, DRN002, GLŞ001, HCB001, MRK001, MRK002 gibi). Ağaçların yaş tespitinde İlke Kararında verilen hesaplama tablosu, artım burgusu (tescilli olmayan ağaçlar için), boyutsal ve görsel değerlendirme, halka sayımı, bölgede yaş tespiti yapılan diğer benzer ağaçlarla karşılaştırma/mukayese, yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır.

Bölgede en yaygın tür olarak Karadut bulunduğu için Hacibektaş ve Gülşehir ilçelerinde tescilli olmayan dört Karadutta artım burgusu ile ölçüm yapılmıştır. Ağaç yaş tahmininde artım burgusundan elde edilen sonuçlar ile boyutsal, görsel değerlendirme ve sözlü kaynaklardan elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış, bulguların birbiriyle örtüştüğü belirlenmiştir. Hacibektaş İlçesinde bulunan Ceviz ağacının yaşına ilişkin tespit çalışmalarını daha önceden Tarım ve Orman İl Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ağaç ile ilgili yaş bilgileri kurum uzmanlarından alınmıştır. Ağacın yaş tespiti önceden yapıldığı için artım burgusu kullanılmamıştır. Ağaç hakkında sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler ile ağacın raporlanan yaşı karşılaştırılmış ve sonuçların birbiriyle örtüştüğü görülmüştür. Bu sonuçtan hareketle yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilerin özellikle kültürel anıt ağaçların yaş tahmininde önemli birer referans olabilecekleri söylenebilir.

Tüm bunların yanında çalışmanın öncelikli amacı, ağaçların yaş tespitini yapmak ve tescile uygun hale getirmek değil, ağaçlar etrafında gelişen, günümüze kadar süregelen kültürel birikimi ve sözlü kültür belleğini tespit ederek anıt ağaçların sosyal ve kültürel yaşamdaki işlevini ortaya çıkartmaktır. Dolayısıyla ağaç yaşlarının belirlenmesinde *ağaçlara en az zarar verecek yöntemler* kullanılmıştır. Ağaçların tescil süreçlerinde yaş belirlemesi yapılmakta ve bu işlem için artım burgusu kullanılmaktadır. Çalışmada özellikle kültürel anıt ağaçlar ile ilgili incelemelerde eğer biliniyor ise ağacın dikim tarihinin yanı sıra yakınında/bitişğinde yer alan tarihi yapılar, arşiv kayıtları, resimler ve Cumhuriyet öncesi inşa edilmiş taş evlerle ilişkilendirmeler yapılmıştır. Anadolu'da gelenekselleşmiş bir davranış olarak cami, kilise gibi kamuya ait yapıların inşaatları tamamlandığında çevrelerine tek veya grup halinde ağaç dikilmektedir. Bu durumdaki ağaçların yaş tahmininde bitişindeki binaların yaşları esas alınmaktadır. Bu yaklaşım, Asan ve ekibi tarafından İstanbul'daki bazı ağaçların yaş tahmini yapılırken test edilerek onaylanmıştır (Asan, 2017b).

Bölgede gerçekleştirilen saha araştırmasında (21.09.2022-20.08.2023) daha önce tescil süreçleri tamamlananlarla birlikte toplamda kırk beş adet anıtsal nitelikli ağaç tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Saha araştırmasında kaynak kişilerden ve kılavuz kaynak kişilerden yararlanılmıştır. Saha araştırmasında arazi çalışmasına yerel kanaat önderleri, muhtarlar ve ağaç yaş tespitinde teknik bilgisinden yararlanan uzmanlar katılmıştır. Kaynak kişilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve yarı-yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Araştırma süresince kaynak kişiler çeşitlilik göstermiştir. Çalışma süresince; Alevi-Bektaşî kültürüne mensup kişilerle, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü ile İl Tarım ve Orman Müdürlüğünden uzmanlarla, bölgeyi bilen kanaat önderleriyle, anıt ağaçların dikim zamanını bilen ve anıt ağaçların yerlerini bilen kişilerle, bölgede yaşayan yerel halkla ve muhtarlarla görüşülmüştür. Araştırma süresince sivil toplum kuruluşlarının ve yerel halkın konuyla ilgili farkındalık derecesi de tespit edilmeye çalışılmış ve bu amaçla görece genç yetişkinlerle kısa mülakatlar yapılmıştır.

Nevşehir merkez ve ilçelerindeki saha araştırmasında kaynak kişilerle yapılan mülakatlar özellikle anıtsal nitelikli ağaçların bulunduğu kırsal bölgelerde ikamet eden veya bu bölgelerden kente göç eden kişilerle gerçekleştirilmiştir. Kaynak kişilerin dağılımı şu şekildedir: Nevşehir'in Merkezi (8 kişi) ile merkeze bağlı Güvercinlik Köyü (2 kişi) ve Uçhisar (2 kişi); Avanos (2 kişi); Derinkuyu'nun merkezi (1 kişi) ile merkeze bağlı Yazıhüyük Kasabası (3 kişi), Doğala (2 kişi) ve Kuyulutatlar (2 kişi) köyleri; Gülşehir'in Yeşilöz/Cemel (3 kişi) ve Gümüşyazı (3 kişi) köyleri; Ürgüp'ün Karain (2 kişi), Mazı (1 kişi), Yeşilöz (1 kişi), Akçaören (1 kişi) ve Cemil (1 kişi) köyleri ile Hacibektaş İlçesi (Alevi-Bektaşî kültürüne mensup 8 kişi) olmak üzere on dokuz kadın, yirmi üçü erkek katılımcının yer aldığı kırk iki kaynak kişi ile yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi çerçevesinde derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Yaşları 20 ile 87 arasında değişen katılımcıların 15'i ev hanımı, 9'u emekli, 7'si muhtar, 4'ü işletmecisi, 4'ü kurum çalışanı/memur, 2'si öğrencisi ve 1'i çiftçidir.

Kaynak kişilerle yapılan mülakatlarda yerel halkın ağaçlar hakkındaki geleneksel inanış ve uygulamalarına ilişkin (halk hekimliği/sağaltma, nazar inancı, halk mutfağı, halk zanaatı, kişisel deneyim anlatıları gibi) yeni bilgiler elde edilmiştir. Bu mülakatlarda kaynak kişiler, zaman zaman kılavuz kaynak kişi rolünde yer almışlar ve özellikle bölgede literatüre henüz girmemiş anıtsal nitelikteki ağaçların belirlenmesinde saha araştırmasına bizzat katılarak

ağaçların yerleri ve anlatmaları hakkında bilgiler paylaşmışlardır. Bölgede günümüze canlı ve sağlıklı bir şekilde ulaşmış ağaçların büyük bir kısmı Nevşehir kırsalındaki vadilerde, dağ eteklerinde ve kişi mülkiyetlerindeki bahçelerde yer almaktadır. Nevşehir kırsalındaki yeni ağaçların tespitinde doğup büyüdüğü bölgeyi iyi bilen ve tanıyan kişilerin katkıları önemli olmuştur. Avanos, Gülşehir, Ürgüp, Hacıbektaş ve Uçhisar'daki saha çalışmalarında ve ağaç tespitlerinde bölgenin kanaat önderleri ve muhtarları bu bakımdan çalışmaya aktif katılım sağlamışlardır. Mülakatlarda etrafında inanış ve uygulama gelişmiş ancak kuruma, çürüme, hastalık gibi doğal ve/veya ormancılık faaliyetleri, yer açma, yol açma kaynaklı kesilme gibi insan faktörleriyle günümüze ulaşamamış ağaçlar hakkında da bilgiler kaydedilmiştir. Böylece bölgenin yerel aktörü niteliğindeki kaynak kişiler, sadece sözlü kültür belleklerinde yaşayan hatıraları anlatmamışlar, aynı zamanda bu ağaçların geleceğe taşınması, sürdürülebilir korunması yönünde neler yapılabileceği konularında da öneriler vererek yerelin beklentisini ortaya koymuşlardır. Çalışmanın öneriler kısmı hazırlarken sahadan elde edilen bu notlar ve beklentilerden yararlanılmıştır.

Tüm bunların yanında çalışmada, bölgenin tescil edilerek koruma altında bulunan ağaçlarının durumları *Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kuralları* çerçevesinde değerlendirilerek çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Araştırma sonunda tespit edilen anıt ağaçlar haritalandırılarak dijital ortama aktarılmıştır. Bu haritalama işlemi, UNESCO'nun ilgili kültür sözleşmelerinde işaret ettiği ilke ve hedefler doğrultusunda tarihi, doğal ve kültürel değerlerin konumlandırılmasına ve tanıtılmasına destek vermektedir. Bu bağlamda araştırma; tespit, derleme (belgeleme), inceleme, sayısallaştırma, miras farkındalığı, koruma ve sürdürülebilirlik üzerinde temellenmektedir.

Bu çalışma için Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurul Komisyonuna başvurulmuş ve komisyonun 20.09.2022 tarihinde yapılan 10. toplantısında, araştırmanın gerçekleştirilmesinde etik sakınca bulunmadığına ilişkin karar kurul üyeleri tarafından oy birliği ile onaylanmıştır. (Karar Tarihi: 20.09.2022, Toplantı Sayısı: 10, Sayı: 2022.10.283).

Bulgular

Boyut ve görsellikleri sebebiyle dikkat çeken ağaçlar, geçmişten günümüze tarihin canlı tanıkları olmuşlardır. Alanın yazılı kaynakları çerçevesinde bu konuda ilk bilgi Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserinde yer almaktadır. Evliya Çelebi, anıtsal nitelikli ağaçları *ibret alınacak ağaçlar* şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca bu ağaçları ad, şekil ve özellikleri ile ayrıntılı bir şekilde kaydetmiştir. *Seyahatname*'de Tavas ile Muğla arasındaki bir bölgede olduğu düşünülen alanda on ağacın detaylı bilgileri olmak üzere toplamda otuz kadar ağaçtan haber verilir. Bunların Anadolu'da kayda geçen ve hakkında bilgi verilen ilk anıt ağaçlar olduğu ifade edilebilir (Baytop, 2003: 51). Yine de 17. yüzyıla ait bir eserde *ibret alınacak ağaçlar* biçiminde yer alan anıt ağaçların özellikle Anadolu ekolojisi bağlamında varlıkları ve bilinirlikleri kadar korunmalarının da o derece önemli olduğunun belirtilmesi gerekir.

Nevşehir'de 2023 yılı itibariyle tescil işlemleri tamamlanan üç adet anıt ağaç (Gülşehir'in Kale mevkinde bir adet Karadut, Avanos'un Cami Cedit Mahallesi'nde iki adet Saplı Meşe) bulunmaktadır. Bu süreçte Hacıbektaş'taki Balım Sultan Türbesi önünde bir adet Karadut için 1990 yılında tescil işlemleri başlatılmış olmakla birlikte işlemlerin tamamlanmadığı tespit edilmiştir.¹³ Bunlarla birlikte saha araştırmasında kırk beş adet anıtsal nitelikli ağaç kaydedilmiştir. Bu ağaçların bir kısmının sadece görsel ve/veya boyutsal niteliklere ve diğer bir kısmının ise kültürel niteliklere sahip olduğu belirlendi. Bölgede anıtsal nitelikli olmak üzere yirmi adet Karadut ilçelere dağılmış biçimde en yaygın türdür. Karadutlardan sonra yedi adet Ceviz (*Juglans regia* L.) ve yedi adet Saplı Meşe (*Quercus robur* L.) türlerinde ağaçlar sayısal açıdan yoğunluktadır. Bunların dışında bölgede anıtsal nitelikli olmak üzere bir adet Boylu Ardıç (*Juniperus excelsa* L.), bir adet Söğüt (*Salix* L.)¹⁴, iki adet Karaağaç (*Ulmus* L.), iki adet Akdut (*Morus alba* L.), bir adet Armut Ağacı (*Pirus communis* L.), bir adet At Kestanesi (*Aesculus*

¹³ Avanos'a bağlı Özkonak'ta iki adet Saplı Meşe (10.04.1982-A3527); Gülşehir'de Yeşilöz Köyündeki Kale mevkinde bir adet Karadut (11.05.2001-1494) tescil edilmiştir. Hacıbektaş'taki Hacı Bektaş Veli Dergâhı Balım Sultan Türbesi önünde bir adet Karadut 11.06.1990 tarih ve 690 sayı ile tescil için önerilmişse de işlemleri tamamlanamamıştır. Söz konusu ağaçlar için herhangi bir bakım, onarım ve korumanın yapılmadığı görülmüştür.

¹⁴ Söğüt ağaçları, mevzuata göre doğal uzun ömre sahip ol(a)madıkları için anıt ağaç statüsü içinde yer almamaktadır. Fakat bahsi geçen ağaç, köyün eski meydanındaki tarihî çeşme ve köşk minareli cami ile birlikte bulunması bakımından kültürel ve tarihî mekânın canlı tanığı olarak folklorik bir değer taşımaktadır.

hippocastanum L.), bir adet Karakavak (*Populus nigra* L.), bir adet Japon Soforası (*Sophora japonica* L.) ve Karaçam (*Pinus nigra* L.) çamlık korusu¹⁵ tespit edilmiştir.¹⁶

Avanos'a bağlı Özkonak Kasabasında vadi içerisinde yer alan Saplı Meşenin neredeyse tamamen kurduğu görülmüştür. Bölgedeki tescilli ağaçlarda anıt ağacı tanıtıcı herhangi bir tabela yer almamaktadır. Sadece Özkonak'ta tescil edilmiş Saplı Meşenin gövdesine bir tabela çivilenmiş durumdadır. Ağaç gövdesine çivi çakılması ağaca uygulanan fiziksel bir müdahale olup zarar verdiğinden bu durum, *Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik* ile *Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kurallarına* aykırı bir uygulama örneğidir.

Gülşehir, Yeşilöz Köyü Kale mevkinde tescil edilmiş Karadut ağacında da herhangi bir tabela yer almamaktadır. Ağacın bakımı yerel halk tarafından yapılmaktadır. Ağaca giden yolun ulaşımının tehlikeli olduğu görülmüştür. Yeşilöz Höyüğü yanında bulunan ağaç, define arayıcılarının tehdidi altındadır. Yine ağacın tepe çapı alanı içerisinde toprağa baskı uygulayan ve zaman içinde toprağın hava almasını ve büyümesini engelleyebilecek boyutta ve ağırlıkta mermer bulunmaktadır.

Hacıbektaş Veli Dergâhı Balım Sultan Türbesi önünde yer alan ve 1990 yılında tescil işlemleri başlatılan Karadut ağacının da tabelasının olmadığı görülmüştür. Bu durum tescil işlemlerinin tamamlanmamasından kaynaklanmakla birlikte en kısa sürede ağaçla ilgili önlem alınmasının gerekliliğini ifade etmek gerekir. Ağaç türbe içinde sıklıkla ziyaret edilen bir noktadadır. İnsan baskısından dolayı ağacın tepe çapı izdüşümü içinde kalan bölgede toprak sıkışmaktadır. Bu durum ağacın su geçirgenliğinin engellenmesine ve köklerinin hava alamamasına sebep olduğundan doğal yaşamını tehdit etmektedir.

Bölgedeki anıt ağaç türleri içinde Karadutlar hem sayı hem de bölgesel yayılım açısından dikkat çekmektedir. Kaynak kişiler Karadutları; *Rum dutu/Urum dutu, bayrat dutu* şeklinde adlandırmaktadır. Bu isimlendirmelerle uyumlu olarak Karadutların çoğunlukla türbelerde ve Kapadokya'nın vadilerindeki kilise, güvercinlik, aralık, sırahane gibi kültürel ve tarihi miras alanlarına yakın yerlerde bulunmaktadır. Ağaçların büyük bir kısmının bu yüzden günümüze canlı bir şekilde ulaştıkları düşünülmektedir. Türbelerin dışında bulunan Karadutlar, şahıs mülkiyetindeki bahçelerde veya bu bahçelerin yakınlarında yer almaktadır. Ancak bu durum söz konusu ağaçlar için mülkiyet sahipleri tarafından kesilme ve/veya bakımlarının yapılamaması açısından risk oluşturmaktadır.

Bölgedeki bazı ağaçlarda yanlış budama ve bakımlar yapılmaktadır. Örneğin, Ürgüp'e bağlı Mazı Köyünde anıtsal nitelikli Karaağacın, köylüler tarafından neredeyse tüm dalları kesilmiştir. Budama sonucu ağaçta tepe çapı dahi alınmamıştır. Bu bakımdan bölgedeki ağaçları bekleyen tehlikelerden bir diğerinin yanlış budama, bakım ve ormancılık işlemleri olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın bazı yaşlı ağaçlar halk arasında *çırak bırakma* şeklinde ifade edilen ağaç koruma yöntemi sayesinde günümüze gelmeyi başarmışlardır. Bu sayede ağaçlar hem korunmakta hem de kendilerinden çoğaltılan yavru bireyler sayesinde gen aktarımları gerçekleşmektedir.

Nevşehir'in anıtsal nitelikteki ağaçları Google Maps'ten yararlanılarak harita üzerinde konumlandırılmıştır.¹⁷ Bu sayısallaştırmada ağacın bulunduğu mevkilerin yakınlarında kayda değer doğal, tarihi ve kültürel alanlar vardır. Söz konusu yerler haritada sarı belirteçlerle işaretlenmiştir (Bu harita yazarlar tarafından oluşturularak erişime açılmıştır, 2023).

¹⁵ Çamlık korusu, Ürgüp İlçesinde bulunan Hodul Dağı'nın eteğine kurulmuş Akçaören Köyü sınırları içindedir. Karaçam ağaçlarından oluşan çamlık korusu hakkında buradaki çamların askerlere dönüştüğüne dair yerel bir efsane bulunmaktadır (Gündüz Alptürker, 2013: 181-182). Saha araştırmasında bu efsanenin varyantı tespit edilmiş, derlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Yine literatürde Hodul Dağı'nın kuzey yamacında bulunan orman artığı yaşlı karaçam topluluğu hakkında yapılmış nicel çalışmalar mevcuttur (Kantarıcı ve diğerleri, 2013). Yaklaşık kırk adet yaşlı çam ağacından oluşan korunun tescil edilerek koruma altına alınması için rapor hazırlanmış ve sunulmuştur.

¹⁶ Çalışmanın Ekler kısmında bu bilgiler tablo halinde de verilmiştir. Bakınız: Ekler.

¹⁷ Harita üzerinde yapılan sayısallaştırmaya ilişkin link şu şekildedir: <https://www.google.com/maps/d/u/1/viewer?ll=38.70310862756882%2C34.90980970420912&z=10&mid=11ZF9HISxOu2kUyJc9jNTh6BN500GBg>.

Görsel 1. Nevşehir’deki Anıt Ağaçların ve Ağaçların Yakınındaki Kültürel Mirasların Dağılımı

İlgili veriler, anıtsal nitelikteki anıt ağaçların bulunduğu bölgedeki diğer miras alanları ile hemen hemen aynı dönemde olduklarını veya o döneme ait ağaçların kurumuşsa bile yerine yenisinin dikilmiş olabileceğini, bölgede kültür merkezi oluşturduklarını ve o dönemin yaşamına ilişkin tek canlı tanıklar olduklarını göstermektedir. Elde edilen bu veri, araştırmanın disiplinler arası bir araştırma yaklaşımı temelinde ve özellikle antik dönem Kapadokyası yol güzergahlarına, bitkilerine ve ağaçlarına bakılması noktasında çalışmanın arkeolojik ve doğa tarihi çerçevesinde derinleştirilmesi gerektiğini ortaya çıkartmaktadır. Özellikle Kapadokya bölgesinin anıt ağaçları hakkında disiplinler arası bir bakış açısı içerisinde yeni, özgün ve katma değer yaratan çalışmaların yapılması gerektiğini ifade etmek gerekir.¹⁸

Tartışma

Anıt ağaçların, yaşadıkları coğrafyanın ve hatta lokal ortamın yüzyıllar ötesinden canlı tanıkları olmaları, biyo-genetik rezerv taşımaları (anıtsal ağaçlar, biyolojik özellikleri itibariyle gen bankası işlevi görmektedir), bitki bilimi ve arkeolojik araştırmalar açısından önemi bakımından bilimsel işlevlerinin yanı sıra psikolojik ve kültürel işlevleri bulunmaktadır. Bu türden ağaçlar; toplum psikolojisini derinden etkileyen, toplumda tarih, doğa ve çevre koruma bilincinin yerleşip gelişmesini sağlayan birer canlı eğitim aracı işlevi de üstlenmişlerdir. Anıt ağaçlar, toplumların geleneksel bilgi belleğini ve mistik değerlerini yaşatarak geçmiş ve günümüz arasında köprü kurmayı başarmışlardır. Anıt ağaçların ayrıca estetik ve turistik işlevleri vardır. Görkemli yapıları sebebiyle kentsel ve kırsal peyzajın önemli öğelerinden birini oluştururlar. Bu türden ağaçlar, doğa turizmi ile kültür turizminin yönlendiricileri konumundadır (Genç ve Güner, 2003: 10-12; Cannizzaro and Corinto 2014: 44-45; Asan, 2017b: 50-58; Bobat, 2017: 35-41; Polat, 2017: 914; Mundoli ve Nagendra, 2020: 11).

Yerli ve yabancı turistlerden bir kısmı için *anıt ağaç*, *büyük ağaç*, *görkemli ağaç*, *güzel görünümlü ağaç*, *hafıza ağacı*, *yeşil anıt* (*green monument*) gibi adlandırmalarla bilinen (Mundoli ve Nagendra, 2020: 7), önünde hatıra fotoğrafı çektilen bir ağaç, bulunduğu yörede -eğer hikâyesi canlılığını koruyor ise- çoğu zaman *ulu ağaç*, *büyük ağaç*, *tarihi ağaç* kültürel kodunda yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle bu ağaç yerel, bölgesel ve kişisel tarihin tek tanıklık edeni ve hatta çoğu zaman yaşanan olaylara tek şahitlik edenidir. Bölgede tespit edilen anıt ağaçlardan bir kısmı özel mülkler içinde bulunmaktadır. Özel mülk içinde yer alan ağaçlar hakkında yapılan derinlemesine görüşmelerde bu ağaçlarla ilgili *bireysel belleğe* bağlı kişisel deneyim anlatıları tespit edilmiştir. Kaynak kişiler söz konusu ağaçlar hakkında bilgi verirken “*Ah! Bu ağaç neye tanıklık etti biliyor musun? Burada bir arkadaş bir arkadaşını yanlışlıkla yaraladı. İşte bu ağaç ona tanıklık etti.*” “*Bu ağaç, bir arkadaşımızı yaraladı. Köyden bir kişi ağacın üzerine çıkıp meyve toplayacaktı.*

¹⁸ Bu konuda bir proje yazarlarca başlatılmış olup çalışmalar devam etmektedir.

Ağaçtan düşüp yaralandı, ölmedi ama aylarca yataktan kalkamadı."¹⁹ şeklindeki söylemleri ve bu söylemlerde ağaçların olayları hatırlatmadaki rolleri varsayımı desteklemektedir.

Araştırmada elde edilen veriler; herkes tarafından görülebilen, eğer meyve ağacı ise meyvesinden yararlanılabilen, sosyal iletişim ağının odağında bulunan ve olaylara tanıklık eden ağaçların ve bu ağaçlarla ilgili hikâyelerin toplumsal bellekte yer edindiğini göstermektedir. Böylece ağaçların yöre halkı tarafından yaygın şekilde bilinen *toplumsal deneyim anlatılarını* hatırlatıcı işlevde rol üstlendikleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Hacıbektaş'ın merkezinde ve Gülşehir'in Yeşilöz Köyünde gerçekleştirilen saha araştırmalarında Karadutların Hacı Bektaş Veli ile özdeşleştirildiği, özellikle Hırka Dağı'nın eteğindeki Yeşilöz Köyü Kale mevkinde bulunan tescilli Karadut'un gölgesinde Hacı Bektaş Veli'nin dinlendiği, uyuduğu ve namaz kıldığı²⁰, Dedeabağ'daki Saplı Meşe ile ilgili anlatmada, ağacın iki gövdeye sahip olmasından dolayı Arzu ile Kamber hikâyesi ile ilişkilendirildiği kaydedilmiştir.²¹ *Velayetname*'de Devcik Ardiç olarak geçen Hırka Dağı'ndaki Ardiç ağacının Hacı Bektaş Veli'yi sakladığına ilişkin anlatmanın birçok yazılı (Duran ve Baş, 2018: 426-427; Koçak, 2021: 53) ve sözlü kaynaktaki²² varlığı dikkate değerdir. Anıt ağaçlarla ilgili tespit edilen ve geçmişten günümüze halk arasında süregelen bu anlatmalar, özellikle kültürel anıt ağaçların toplumsal bellekte güçlü bir rol üstlendiklerini ortaya koymaktadır.

Saha araştırmasında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler; bölgedeki hatırlama temelli ilişkinin, etkileşimin, mirasın ve bu bağlamdaki inanış ve uygulamaların özel nitelikli ağaçlar çerçevesinde şekillendiğini, aktarıldığını ve yaşatıldığını ortaya koymaktadır. Kaynak kişilerin Kale mevkindeki yaşlı Karadutlar için "*Bunlar tarihi ağaçtır, dokunulmaması gerekir, biz dokunmayız. Dedelerimden duyduk. Karadutları bilerek kesen veya kesip yakan kişiler kazaya uğramış. Dedem, bu kişilerin iflah olmayacağını söylerdi.*"²³ ifadeleri önemlidir. Saha araştırmasında diğer kaynak kişilerden de benzer inanışlar derlenmiştir. Böylece halk bilgisinin/geleneksel bilginin/sözlü kültür belleğinin ağacı koruduğu, ağacın da geleneği koruyucu ve destekleyici bir işlevde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Nevşehir vadilerinde halk arasında anlatıları tespit edilmeyen ancak anıtsal niteliklere ulaşmayı başarmış birden fazla anıt ağaç bulunmaktadır. Bir ağacın kültürel anıt ağaç statüsüne kavuşabilmesi için kişi, grup, topluluk veya toplum olmak üzere birden fazla kişinin varlığına, birliğine ve ortaklığına ihtiyacı vardır. Bu durumda anıtsal nitelikli ağaçların bir kısmının doğal yollarla hayatta kaldıklarını, diğer bir kısmının ise ağaç etrafında şekillenmiş inanışları, uygulamaları, anlatmaları ve topyekûn kültürleri sayesinde bilinçli olarak halk tarafından korunduklarını ve anıtsal nitelikler kazandıklarını söylemek mümkündür.

Dendrokronoloji ağaçların gövdesine odaklanarak *ağacın biyolojik yaşını* belirlemeye çalışmaktadır. Tam da bu aşamada *kültürün ölçümlerle imtihanı* başlar. Toplumsal bellekte kaydedilmiş ağaç yaşı, yani *ağacın kültürel yaşı* halk arasındaki anlatımlarla eş zamandadır. Bununla birlikte Alevi-Bektaşî kültürüne mensup kişilerle yapılan derlemelerde *ağacın kök yaşı* şeklinde kavramsallaştırılabilecek bir sınıflama tespit edilmiştir.²⁴ Bu bakış açısına göre ağaç, tohum toprağa düştüğü ve toprakta filizlendiği andan itibaren yaş almaya başlar. Gelenekte *çözüm kök yaşı* tanımlamasıyla kendini göstermektedir. Alevi-Bektaşî geleneğinde ağaç, yaşam döngüsünün bir parçası olarak görülmekte ve bu döngü, ağaç ile ilgili kültürel birikimle ilişkilendirilmektedir.

Folklor/gelenek bilgisi sadece insanın kim olduğunu, kimliğini ve davranışlarını anlamaya katkı sağlamaz, aynı zamanda insanoğlunun kendisi ve kendisiyle ilişkili unsurları tanımlamaya da yardımcı olur. Ağaçlar birçokları için önemli olmakla birlikte toplumsal bellekte geçmiş, geleneği ve bir anlatması olan ağaçlar/kültürel anıt ağaçlar yerel halkın veya topluluğun canlı çağrışım araçları arasındadır. Ağaç ile kurulan bu ilişkide ağaç korunduğunda, ağaç etrafında oluşmuş veya ağaç ile özdeşleşmiş gelenek de korunmaktadır. Yereldeki ağaç geleneklerinin keşfedilmesi ve yeniden canlandırılması, dikkatleri toplumların çevreleriyle olan ilişkilerine odaklayabilir ve çevre bilincinin geliştirilmesine yardımcı olabilir. Sonuç olarak; gelenek bilgisinin çevreye özen gösterme konusunda daha fazla kişisel bağlılık yaratabileceği, sosyal, tarihi ve kültürel yapıyı korumak kadar

¹⁹ Rıza Köprülü (müstear), 1957 doğumlu, emekli, Nevşehir'in Merkezinde 06.06.2023 tarihinde yapılan görüşme.

²⁰ Hayriye Yılmaz, 1948 doğumlu, ev hanımı, Nevşehir'in Gülşehir İlçesinde 24.09.2022 tarihinde yapılan görüşme.

²¹ Behzat Derviş, 1966 doğumlu, işletmeci, Hacıbektaş İlçesinde 17.05.2023 tarihinde yapılan görüşme.

²² Kevser Bacı, 1972 doğumlu, semah ustası, Hacıbektaş İlçesinde 26.01.2023 tarihinde yapılan görüşme. Behzat Derviş, 1966 doğumlu, işletmeci, Hacıbektaş İlçesinde 17.05.2023 tarihinde yapılan görüşme.

²³ Metin Yılmaz (müstear), 1956 doğumlu, emekli, Nevşehir'in Gülşehir İlçesinde 24.09.2022 tarihinde yapılan görüşme.

²⁴ Kevser Bacı, 1972 doğumlu, semah ustası, Hacıbektaş İlçesinde 26.01.2023 tarihinde yapılan görüşme. Behzat Derviş, 1966 doğumlu, işletmeci, Hacıbektaş İlçesinde 17.05.2023 tarihinde yapılan görüşme.

çevresel/ekolojik temeli teşvik edebileceği (örneğin, anıtsal ağaçlar uzun yıllar yaban hayatı için tüneme, yuvalama ve besin alanı sağlamışlar ve sağlamaya da devam etmektedirler), davranışları değiştirme ve yakınlaşmayı destekleyebileceği, doğa konusunda farkındalık yaratma konusunda önemli bir rol oynayabileceği ifade edilebilir. Bunların yanı sıra kırsal dışında kentin park, bahçe veya ibadet yeri gibi kamuya açık alanlarındaki ağaçlar, kent tarihinin bir parçası olarak buldukları bölgenin geçmişini günümüze bağlamaktadır (Simon, 2000: 33; Mundoli ve Nagendra, 2020: 15).

Nevşehir'de Karadut türündeki ağaçlar sayıca fazladır. Karadutların Anadolu'da oldukça yaygın olduklarını belirtmek gerekir. 2018 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada Türkiye genelinde yaklaşık 400 adet yaşlı Karadut tespit edilmiştir (AA, 2018). Bu çalışmada da özellikle Hacıbektaş İlçesinde türbelerin yakınlarında ve bahçelerinde yaşları 200 ile 700 arasında değişen yaşlı Karadutlar tespit edilmiştir. Anadolu'da Karadut türündeki ağaçların yaygın olmasının, türbelere ağaç dikme geleneğinden ve XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelen Horasan Erenlerinin taşıdığı kültürden kaynaklandığı düşünülmektedir. Dut ve özellikle Karadut, Türklerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamında önemli rol oynamış ağaçlardan biridir (Gürsoy, 2012: 48-53). Örneğin, Türk müzik aletlerinden biri olan bağlamanın/sazın gövde yapımında en çok dut, kestane ve sarmaşık ağacı kullanılmakta, ancak içlerinde dut ağacından yapılan tekneler daha çok tercih edilmektedir (Başarslan, 1992: 22). Özbekistan'da dut ağacının kabuğundan kâğıt üretme tekniğinin uzun yıllardır kullanıldığı bilinmektedir (Abdülkerimov, 2023). Bu yöntem son zamanlarda Türkiye'de de kullanılmaya başlanmış ve endüstrileşme adımı atılmıştır. Örneğin, Asitane Vakfı Konservasyon ve Restorasyon Merkezi tarafından gerçekleştirilen girişimlerle geleneksel yöntemin geleceğe taşınması ve ekonomiye katma değer sunması açısından yerli ve millî kâğıt üretiminde keten, dut ağacı kabuğu ve ipeğin kâğıda dönüştürülmesi (Küçük, 2021), geleneksel bilginin kültürel-yaratıcı endüstrilerde kullanımını örneklemektedir.

Ağaçlar yerel sanat ve kültürün bir parçası olarak yer almakta; ressamalar, şairler, yazarlar ve diğer sanatçılar için ilham kaynağı olabilmektedir (Odun Pazarı Modern Müze, 2019; Odunpazarı Modern Sanat Vakfı, 2023).²⁵ Dolayısıyla anıt ağaçlar kültürel-yaratıcı endüstriler için de kaynak durumundadır. Bu alanlardaki iş birliği, doğal mirası koruma çabalarına destek olabilir, toplumun bu konudaki farkındalığı ve koruma bilinci artırılabilir, doğal mirasın önemi ve korunmasının gerekliliği geniş kitlelere iletilebilir ve tüm bu olumlu etkiler kültürel-yaratıcı endüstrilerin çeşitli unsurlarıyla zenginleşebilir. Örneğin, Nevşehir'in Avanos İlçesinde bölgenin yaratıcı aktörleri/sanatçıları İsmail Sever ve Gül Eda Bayer tarafından kurmuş bir ağacın gövdesine müzik aleti olan çello biçimi verilerek canlılığını yitirmiş bir ağaç sanat eserine dönüştürülmüştür (Fib Haber, 2021). Tüm bunların yanında doğal miras ve kültürel-yaratıcı endüstri etkileşimlerinin *sürdürülebilirlik* ve *koruma odaklı* olması kritik önemdedir. Bu aşamada doğal mirasın aşırı veya kötüye kullanımının uzun vadeli zararlara neden olabileceği unutulmamalıdır.

Somut olan ve özellikle somut olmayan/yaşayan kültürel mirasların zamanla unutulması ve yok olması, bu kültürel varlıkların korunması, yaşatılması, tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından tespit ve envanter çalışmalarının yapılmasının (Oğuz, 2009) yanı sıra elde edilen verilerin dijital ortama aktarılmasının gereğini ve önemini ortaya koymaktadır. Doğal ve kültürel temeldeki yaşayan mirasın koruma, maddi kültür nitelikli mirasları korumaktan oldukça farklıdır. Yaşayan (living) kelimesi *belirli bir yaşam süresini* içinde barındırır. Bu türden miraslar kültür bağlamında ne kadar geleneksel; doğa bağlamında ne kadar yaşlı bir oluşum olursa olsunlar ölümsüz değildirler. Özellikle ağaçlar, çevre ve insan etkisine en açık doğal unsurlardandır. Bu açıklık, ağaçların genetik rezerv taşımaları sayesinde bir dereceye kadar aşılabilmektedir. Ancak bir ağaçla ilişkili bilgi belleğinin korunması meselesi, onun genetiğinin korunması kadar kolay aşılabilecek bir durum değildir. Her iki biçimde de kültürel miras yönetimine ilişkin planlamalar kilit rol oynamaktadır (Bar-Ness, 2013: 4-5). Bu bağlamda Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanmış olan *Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar* içindeki *Karasal Yaşam* ve *Sürdürülebilir Şehirler ve Topuluklar* amaçları ile araştırmanın amaç ve hedefleri bağlantılıdır. Makale, konusu ve sonuçları itibarıyla karasal ekosistemleri korumak, iyileştirmek ve sürdürülebilir kullanımı desteklemek amacıyla koruma ve bakım önlemleri almak ile biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek biçimindeki

²⁵ Ünlü Japon bambu ustası Tanabe Chikuunsai IV, OMM (Odunpazarı Modern Müze) için özel olarak tasarladığı enstalasyonun çalışmalarını Eskişehir'de gerçekleştirmiştir. Tanabe, Japonya'nın Kochi isimli köyünde bulunan ve sadece o bölgede yetişen *kaplan bambu* adıyla bilinen malzeme ile eserini ortaya çıkarmıştır. Bir ağacın köklerini ve gövdesini andıran görüntüsüyle dikkat çeken eser, doğada bulunan dört element ve insan temasıyla meydana getirilmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz.: (Odunpazarı Modern Sanat Vakfı, 2023).

küresel amaca destek vermektedir. Paralel bir biçimde kent peyzajının önemli unsurlarından olan anıt ağaçlar, *Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar* biçiminde ifade edilen küresel amaçtaki temel bakış açısını da desteklemektedir. Bu durum, şehirlerin ve dolayısıyla insanların yerleşim yerlerinin bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.

Özellikle insanların aktif yaşam sürdürdükleri şehirlerde doğal ve kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması çerçevesinde kültürel mirasların sürdürülebilirlikleri zaman zaman tehlikeye girmektedir. *Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar* şeklinde tanımlanan Küresel Amaçların 11. Maddesinin 4. alt başlığı “Dünyanın kültürel ve doğal mirasının korunması ve gözetilmesi çabalarının artırılmasını” hedeflemektedir. Bu bağlamda; Nevşehir ilindeki anıt ağaç özelliği gösteren ağaçları tespit etme, anlatmaları derleme, inceleme ve dijital ortamda envanter çalışması yapma (harita üzerinde koordinatlarının belirlenmesi, bilgilendirme, fotoğraflar ile tanıtmaya) kültürel değerleri korumak, yaşatmak, tanıtmak ve gelecek kuşaklara aktarmak ilkesiyle uyumludur. Yapılan araştırma, sonuçları itibarıyla kültürel mirasın korunması çabalarını destekleyici ve bu çabalara katkı sağlayıcı bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç

Anıt ağaçlar, sadece biyolojik bir varlık olarak değil, aynı zamanda bir topluluğun kültürel dokusunu ve tarihini şekillendirmeleri bakımından sembolik anlamlar taşıyan varlıklardır. Bu ağaçlara ilişkin halkbilimsel bakış açısı, toplumda ağaçlar vasıtasıyla geçmişten günümüze aktarılan kültürel sembollerin anlamını ve toplum içindeki rolünü anlamak için önemli bir veri sağlamaktadır. Anıt ağaçları inceleme alanına alan bu makalede sahada derleme yöntemlerinin kullanılması ve kaynak kişiler ile derinlemesine görüşülmesi dikkate alındığında araştırmanın kuramsal bakışı ve yöntemi ile literatüre kayda değer bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Araştırmada bölgedeki anıt ağaçların yeri, konumu ve mevcut durumları tespit edilerek bakım ve korunma durumları ile ilgili Nevşehir Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğüne önerilerde bulunulmuştur. Tescile aday ağaçların envanterlerinin çıkarıldığı çalışmada tescil için başvuru sayısının artırılması sağlanmıştır. Araştırmanın dijital arşiv ayağında ağaçlar harita üzerinde sayısallaştırılarak erişime açılmıştır. Bölgede tespit edilen kültürel anıt ağaçlar hakkındaki sözlü kültür belleği derlenerek geleneksel bilginin kaybolması önlenmiş, ağaçların bölgenin sosyal ve kültürel yapısındaki işlevi ve önemi ortaya konulmuştur.

Araştırmanın özgün değerini; kullandığı yöntem, kuramsal eğilimi, ağaçların sayısallaştırılarak dijital ortama aktarılması ve konunun kendisi oluşturmaktadır. Araştırma sonunda elde edilen veriler harita üzerinde sayısallaştırılmış ve dijital ortama aktarılmıştır. Böylece UNESCO'nun *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme* ve *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*nde işaret ettiği ilke ve hedefler doğrultusunda anıt ağaçlar ile bu ağaçlar etrafından gelişen geleneksel bilgi belleği kayıt altına alınarak bu belleğin kaybolmasının önüne geçilmiştir.

Bölgede yapılan arazi çalışmasında ve derinlemesine yapılan görüşmelerde anıt ağaçlarla ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Anıt ağaçlar, buldukları bölgede geleneğe ve tarihe tanıklık etmeleri, şifa arayanların ve dilekleri olanların buldukları yer olmaları bakımından kültürel mekân yaratmışlardır. Dolayısıyla anıt ağaçların folklorik işlevleri bulunmaktadır.
- Buldukları bölgenin en eski ve en yaşlı canlı tanıkları olan anıt ağaçlar, bölge insanıyla özdeşleşerek hem mekânın hem de insanların geçmiş bilgilerini günümüze taşımaktadır. Toplumsal bellek mekânı işlevi olan bu tanıklar hafızayı diri tutarak iletişim odağı biçiminde kilit bir rolde yer almaktadır.
- Anıt ağaçlar, uzun ömürlülükleri ve çoğu zaman buldukları bölgenin en eski sakini olmaları bakımından biyolojik rezerv kaynağıdır. Gen kaynağı olan ağaçlar, geçmiş ve gelecek arasında biyolojik köprüünün kurulmasında işlevseldirler.
- Anıt ağaçlar, buldukları bölgelerde boyut ve görsel açıdan dikkat çekicidirler. Özellikle Nevşehir, coğrafi özellikleri nedeniyle orman vasfının neredeyse tamamen kaybedildiği bir bölgedir. Çoğu kıraç topraktan oluşan bölgede anıtsal nitelikli ağaçlar genellikle suyun yakınlarında ve ulaşılması zor vadilerde yer almaktadır. Bu bakımdan anıt ağaçlar, bölgenin dikkate değer peyzaj unsurları arasında yer alırlar.
- Nevşehir, Kapadokya'nın turistik değeri bakımından önemli ve katma değer yaratan bölgelerinden

biridir. Buna karşın, bölgeye değer katan anıt ağaçların hem doğa hem de kültür turizmine katkısı çerçevesinde günümüze kadar neredeyse hiçbir çalışma yapılmamış ve ağaçların turizme kazandırılması yönünde girişimde bulunulmamıştır. Anıt ağaç ve turizm ilişkisi konusunda doyurucu nitelikte yerli ve yabancı literatür vardır (Özel ve Keser, 2007; Cengiz, Özkök ve Kaptan Ayhan, 2011; Cannizzaro and Corinto 2014; Asan, 2017b). İncelemede doğal ve kültürel mirasın korunması ve sürekliliğinin sağlanması hedefi ile uyumlu bir biçimde anıt ağaçların tescil edilerek korunma altına alınması ve bölge turizmi için değer varlığının ortaya konulması noktasında katkı getirecek sonuçlar alınmıştır. Bu bağlamda araştırma kapsamında tespit edilen ve henüz tescil kaydı oluşturulmamış kırk bir adet anıtsal nitelikli ağacın tescil edilerek koruma altına alınması için başvuru işlemleri başlatılmıştır. İlk etapta başvurusu yapılan üç adet anıt ağacın Nevşehir Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu tarafından *Anıt Ağaç* olarak tescil edilmesinin uygun olduğuna karar verilmiş ve değerlendirilmek üzere Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğüne sunulmuştur. Bu ağaçlar Gülşehir'in Eskiyaılacak Köyündeki Hırka Dağı'nın eteğinde bulunan Boylu Ardıç (Boz Ardıç)²⁶; Hacıbektaş'taki Zir Mahallesi'nde bulunan Ceviz²⁷ ve Saplı Meşe²⁸ ağaçlarıdır.

- Bölgedeki anıt ağaçların ulusal ve uluslararası alandaki tanınırlığını artırmak için Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile iletişime geçilerek *Anıt Ağaçlar-Tabiatın Sessiz Tanıkları* Dijital Kataloğuna dâhil edilmesi süreci başlatılmış ve bölgede tescili gerçekleştirilmiş ağaçların Türkiye'nin Global Turizm Platformu *goturkiye.com* platformuna eklenmesi için çalışmalar tamamlanmıştır.
- Doğal miras unsurlarıyla ilgili envanter hazırlama, bütünleşik ve düzenli olarak güncellenen bir veri tabanı oluşturma, süreç takibi için izleme sistemleri kurma ve sistematik sayım yapma gibi iş ve işlemler (Arslan, 1990: 27-28; Mundoli ve Nagendra, 2020: 15-16) doğal mirasların korunması ve sürdürülebilirlikleri açısından kilit roledir. Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA) ile iletişime geçilerek *anıt ağaçlar kültür rotası* oluşturulması hedeflenmiştir.

Öneriler

Anıt ağaçların tespit ve tescillerinin yanında koruma ve bakımları oldukça önemlidir. Anıt ağaçlar hakkındaki iş ve işlemler, ilgili kurum ve kuruluşların faaliyet alanında yer almakla birlikte bu çalışma ile koruma altında olan anıt ağaçların durumu *Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kuralları* çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamdaki öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Avanos'un Özkonak Kasabasında bulunan tescilli iki adet Saplı Meşe türü ağaçlar tescil edilirken ağacın türü Sapsız Meşe adıyla kaydedilmiştir. Ancak 06 Aralık 2022 tarihinde emekli orman mühendisi ve Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği üyesi Ahmet Demirtaş eşliğindeki ekip ile yapılan saha araştırmasında ağaçların türünün Saplı Meşe (*Quercus robur* L.) olduğu görülmüştür. Bu yüzden söz konusu ağaçların tescil kayıtları düzeltilmelidir.
- Bu saha araştırmasında tescilli iki adet Saplı Meşelerden vadinin iç kısmında yer alan anıt ağaçta kuruma görülmüştür. Ağacın üst dallarının kuruduğu, gövdesine doğru soyulmaların olduğu dışarıdan gözlem yapılarak tespit edilmiş ve ağacın sadece alt kısmında canlılığın olduğu anlaşılmıştır. Ağacın son on yılda bu aşamaya geldiği tahmin edilmektedir. Bu durum, ağaçların tescil edilme süreci kadar tescil sonrasında bakım ve korunmalarının da o derece gerekli ve önemli olduğunu göstermektedir.
- Avanos'un Özkonak Kasabasında bulunan Saplı Meşe vadi içine göre çok daha sağlıklı durumdadır. Ağacın alt tarafında oyuklaşma mevcut olup kısa sürede bakımının yapılması gerekmektedir. Bunun için öncelikle ağacın üst kısmına bakılmalı, içerisinde oyuk var ise ağacın hava almasını sağlayacak bir havalandırma sistemi ile birlikte kapatılmalı, ağacın iç bölgesine yağmur, su gibi sıvıların girmesi ve bölgenin nemli kalması engellenmelidir. Tamamen kapatılan bölgenin üzerine konulan havalandırma deliğine yerleştirilecek bir çatı bu sorunu çözebilecek bir öneridir. Bu tür bir sistem ağacın iç gövdesine su girişini engellerken, bu kısmın hava almasını da sağlayabilecektir. Ağacın gövdesinde çiviler yer almaktadır. Bundan sonraki süreçte ağacın üzerine herhangi bir metal çakılmamalı ve mevcut çiviler ağaca zarar vereceği için

²⁶ Nevşehir Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu raporuna göre ağacın tahmini yaşı 700'dür. (09.03.2023-1784).

²⁷ Nevşehir Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu raporuna göre ağacın tahmini yaşı 300'dür. (10.03.203-1785).

²⁸ Nevşehir Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu raporuna göre ağacın tahmini yaşı 700'dür. (10.03.2023-1786).

çıkarılmamalıdır. Ağacın yakınına anıt ağaç tabelası yerleştirilmeli ve ilgili tabelalarda boy, gövde çapı, yaş gibi bilgilere yönelik olmak üzere ölçüm yapılan tarih mutlaka belirtilmelidir.

- Gülşehir'e bağlı Yeşilöz Köyünün Kale mevkindeki tescilli Karadut ağacının tepe çapı alanı içerisinde, mermer kesimi yapan kişiler tarafından büyük bir mermer kütesinin konulduğu görülmüştür. Bu mermer, toprağa baskı uygulayarak ağacın tepe çapı alanı içindeki toprakta baskı oluşturmakta, toprağın sıkıştırılmasına sebep olmakta ve hava almasını engellemektedir. Ağacın sağlıklı yaşamının devam etmesi için söz konusu mermerin ağacın gövdesine/tepe çapı izdüşümüne denk gelen yakından uzaklaştırılması gerekmektedir. Karadut hakkında yerel halk daha önceden ağacın yakınlarında bir su kaynağının olduğunu ve su kaynağının yatağının değiştirildiğini, bu durumdan hem tescilli Karadutun hem de bölgedeki diğer yaşlı Karadutların olumsuz yönde etkilendiğini aktarmışlardır. Bu bakımdan ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından bölgede ağaçların yaşam sürelerini olumlu etkileyecek yönde ıslah çalışmalarının ivedilikle yapılması önem arz etmektedir. Yine ağacın bulunduğu mevkide arkeolojik bir miras olan Kale (Yeşilöz/Cemel) Höyük bulunmaktadır. Dolayısıyla bölge defnecilik faaliyetlerinin de tehdi altındadır. Anıt ağaç da benzer bir tehlike altında olup bu konuda en kısa sürede önlem alınmalıdır. Ağaca giden yol güzergâhı bozuk olup ağaçta ve güzergâhta herhangi bir tabela bulunmamaktadır. Bu konuda bilgilendirme tabelalarının hazırlanması gerekmektedir. Bu tabelalarda ağacın boyu, gövde çapı, yaş gibi bilgilere yönelik olmak üzere ölçüm yapılan tarih mutlaka belirtilmelidir.

Anıt ağaçların tabiat varlıkları olarak sağlıklı yaşam sürdürmeleri kültürel miras yönetimi konusuyla da bağlantılıdır. Ağacın tanıtımının yapılması, bilinirliğinin artırılması, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından korunması ve bakımının yapılması *yönetim planı* ile mümkündür. Doğal miras kabul edilen anıt ağaçların tescili, bu mirasları gelecek kuşaklara aktarmanın en önemli ayağını oluşturmaktadır. Tescilden sonra gelen ikinci aşamada yerel halkın ve sivil toplum kuruluşlarının bilgilendirilmeleri ve farkındalıklarının artırılması gelmektedir. Literatürde birçok anıt ağacın doğa (iklim değişikliği, erozyon, yıldırım düşmesi gibi) ve özellikle insan kaynaklı (bilinçsiz kesim, ateş yakma, defnecilik gibi) tahribat sonucu yok olduğu görülmektedir. Anıt ağaçların sağlıklı yaşam sürelerine ilişkin önlemler uygun yönetim planları ile desteklenebilir durumdadır. Bu bakımdan konuyla ilgili projeler geliştirilmeli, bu projelerde yerel halkın bilinçlendirilmesi ve yerel halka çeşitli eğitimler verilmesi öncelenmelidir. Çünkü anıt ağaçların korunmasında ve yönetilmesinde halkın ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak halk desteğine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda bilgilendirme eğitimleri, okul müfredatlarına anıt ağaçlar ile ilgili dersler, her tür görsel materyal ile farkındalığın artırılması, halkı korumaya teşvik etme yönündeki çalışmalar (ağaçlandırma seferberliği, fidan dikme alışkanlığı, sosyal sorumluluk projeleri, farkındalık projeleri gibi) gerçekleştirilebilir.

Bir anıt ağacın tescil edilerek kimliklendirilmesi, onun biyolojik ve fizyolojik çevresi ile onu destekleyen geleneksel bilgiyi de koruma altına almak anlamına gelmektedir. Böyle bir yaklaşım ve yönetim planı, doğal ve kültürel mirasın korunması ile ilgili kültür sözleşmelerinin ilke ve hedefleri ile uyumludur. Tüm bunların yanında dünyanın doğal kaynakları yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bugün insanların yaşanabilir ve sürdürülebilir şehirler için yeşile ve yeşil anıtlara olan ihtiyaçları dünden çok daha fazladır.

Teşekkür

Bu çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (NEVÜ), Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından desteklenmiş olan “Nevşehir İlinin Anıt Ağaçları (Tespit, Derleme, İnceleme, Sayısallaştırma)” Projesi (BAP Proje No: HDP22S1) kapsamında elde edilen verilerden hareketle hazırlanmıştır. Projeye verdikleri destekten ötürü NEVÜ BAP birimine teşekkür ederiz. Çalışmada halkbiliminin araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmakla beraber ağaçlarla ilgili teknik ölçümler, ağaçların tür bilgisi, yaş bilgisi, ağaçlardaki hastalık bilgileri gibi uzmanlık gerektiren konularda gönüllü birçok uzmanın desteği alınmıştır. Katkılarından dolayı kendilerine teşekkür ederiz

Kaynakça

AA. (2018). *Eksi karadutlara doku kültürüyle koruma*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/eksi-karadutlara-doku-kulturuyle-koruma/1332043>.

- AA. (2021). *Dünyanın çeşitli bölgelerindeki anıt ağaçlar tarihe tanıklık ediyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyanin-cesitli-bolgelerindeki-anit-agaclar-tarihe-taniklik-ediyo/2447098>.
- Abdülkerimov, B. (2023). *Özbekistan'da dut ağacı kabuğundan kâğıt üretme tekniği yüzyıllardır yaşatılıyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/ozbekistanda-dut-agaci-kabugundan-kagit-uretme-teknigi-yuzyillardir-yasatiliyor/3015228>.
- Ağaçlandırma Yönetmeliği*.
- Aird, P. L. (2005). Heritage, natural heritage, cultural heritage and heritage tree defined. *The Forestry Chronicle*, 81(4), 593.
- Akgün, B., Okumuş, A. & Yazar, E. (2018). Gaziantep yöresinde bulunan ve anıt ağaç niteliği taşıyan doğu çınarı (*Platanus orientalis L.*)'nın fiziksel özelliklerinin belirlenmesi. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 21(4), 305-311.
- Arslan, Ç. (2019). *Tabiat anıtları statüsündeki anıt ağaçların teknik ve idari açıdan irdelenmesi*. [Uzmanlık Tezi, Tarım ve Orman Bakanlığı]. Dijital Tarım Kütüphanesi.
- Arslan, G. (1990). Koruma planlamasında ilk aşama; tespit ve tescil. *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı (14-16 Mart 1990)* içinde (ss. 27-33). Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü.
- Asan, Ü. (1987). Türkiye ormanlarında saptanabilen anıt nitelikli ağaçların dünyadaki benzerleriyle karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 37(2), 46-68.
- Asan, Ü. (1991). Doğal ve kültürel miraslarımızdan anıt ağaç ve ormanlarımız. *Yeşil Çerçeve*, (6), 22-24.
- Asan, Ü. (2017a). *Anıt ağaç kavramının fiziksel, görsel ve sosyokültürel dayanakları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Asan, Ü. (2017b). Mystical and holistic aspect of the monumental trees, and their importance for ecotourism. In H. Fakir et al. (Ed.), *ISFOR-International Symposium on New Horizons in Forestry* (pp. 50-58). Süleyman Demirel University, Faculty of Forestry.
- Bar-Ness, Y. D. (2013). *Conservation of Indian heritage trees*. INTACH.
- Bars, M. E. (2014). Türk kültüründe ağaç kültü ve Şor kahramanlık destanlarına yansımaları. *JASSS*, (27), 379-398.
- Başarslan, Z. (1992). *Türk halk müziği ve oyunlarında eğitim ve öğretim yöntemleri* [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Baytop, A. (2004). *Türkiye'de botanik tarihi araştırmaları*. TÜBİTAK.
- Ben-Amos, D. (1997). Şartlar ve çevre içinde folklorun bir tanımına doğru (M. Ekici, Çev.), *Millî Folklor*, (33), 74-87.
- Bobat, A. (2017). Anıt ağaçlar, kırsal turizm ve koruma-yararlanma dengesi üzerine çelişkiler. *International Rural Tourism and Development Journal/Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 35-41.
- Boratav, P. N. (1984). *100 soruda Türk folkloru*. Gerçek Yayınevi.
- Cannizzaro, S. & Corinto, G. L. (2014). The role of monumental trees in defining local identity and in tourism. A case study in the marches region. *Geoprogress Journal*, 1(1), 29-48.
- Cengiz, T., Özkök, F. & Kaptan Ayhan, Ç. (2011). Participation of the local community in the tourism development of Imbros (Gokceada). *African Journal of Agricultural Research*, 6(16), 3832-3840. <https://doi.org/10.5897/AJAR11.148>.

- Check Mat, M. S., Mohd Nor, M. A., Diah, J. Md, Mohd Din, M. A., Hashim, K. A. & Samad, Abd. M. (2014). Tree age estimation by tree diameter measurement using digital close range photogrammetry (DCRP). In *2014 IEEE International Conference on Control System, Computing and Engineering* (pp. 421-426). Penang.
- Clarke, T. A. (1995). An analysis of the prospects for digital close-range photogrammetry. *ISPRS*, 50(3), 4-7.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün, Çeviri Ed.). Siyasal Kitabevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ Yayınları.
- Demirtaş, A. (2002). *Başkentimiz'in "anıt sal" ağaçları*. Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunları Araştırma Derneği.
- Demirtaş, A. & Bektaş, M. (2011). *Nallıhan'ın anıt ağaçları*. Nallıhan Matbaası.
- Doğa Koruma Merkezi. (2011). *Sığlalar geri dönüyor projesi "Sığla Festivali" (7-8 Ekim 2011, Köyceğiz)*. Doğa Koruma Merkezi. https://www.globalgiving.org/pfil/9461/Sigla_Festivali_Brosuru_Sweetgum_Festival_Brochure.pdf.
- Duran, H. & Baş, E. (2018). Hacı Bektaş Veli'nin Velayetname'sinde ağaç ve orman kültü. O. Kurtoğlu, A. Ç. Erginer (Ed.), *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 423-436). AHBVÜ Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*. (17 Ekim-21 Kasım 1972). Paris.
- Ekici, M. (2004). *Halk bilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*. Geleneksel Yayınları.
- Ergun, M. (2013). *Yakut destan geleneği ve Er Sogotob*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültürü*. AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Fay, N. (2002). Environmental arboriculture, tree ecology and veteran tree management. *Arboricultural Journal*, 26, 213–238. <https://doi.org/10.1080/03071375.2002.9747336>.
- Fib Haber. (2021). *Avanos'ta kuruyan ağaç çello oldu*. Fib Haber. <https://www.fibhaber.com/avanosta-kuruyan-agac-cello-oldu>.
- Genç, M. & Güner, Ş. T. (2003). *Göller Bölgesi'nin anıt ağaçları*. İdeal Matbaası.
- Genç, M. (2003). *Anıt ağaç ve ağaç toplulukları tespiti ve tescilli ulusal eylem planı (kişisel rapor)*. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi.
- Gündüz Alptürker, İ. (2012). Hırka Dağı'ndaki ardıc ağacı üzerine anlatılan efsaneler. 1. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 271-289). Grafiker Yayınları.
- Gündüz Alptürker, İ. (2013). *Nevşehir efsaneleri üzerine bir araştırma (inceleme-metinler)* [Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Gürsoy, Ü. (2012). Türk kültüründe ağaç kültürü ve dut ağacı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (61), 43-54.
- Kantarıcı, M. D., Kılıcı, M., Akbin, G., Sayman, M. & Bircan, E. (2013). Hodul Dağı (Akçaören-Ürgüp) orman kalıntısında yaşlı bir karaçam [Pinus nigra Arnold subsp. pallasiana (Lamb.) Holmboe] ağacının yıllık halka genişlikleri ile kurak dönemler ve iklim özellikleri arasındaki ilişkiler. *6th Atmospheric Science Symposium (ATMOS-2013)*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunları Araştırma Derneği. (2016). *Anıt ağaçlar yönetiminin iyileştirilmesi çalışmaları sonuç raporu*. Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunları Araştırma Derneği.
- Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunları Araştırma Derneği. (2021). *Türkiye'nin ardıçları*. Arkadaş Basım Sanayi Ltd. Şti.

- Koçak, K. (2021). Hacı Bektaş Veli menakibnâmelerinde ağaç kültü hırka dağı örneği. *Neveşbir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı), 49-57. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.978909>.
- Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik*.
- Kozan, S. (2009). *Neveşbir yöresindeki ziyaret yerleri* [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Küçük, E. (2021). *Keten, dut ağacı kabuğu ve ipeğin geleneksel yöntemlerle kâğıda dönüşme yolculuğu*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/keten-dut-agaci-kabuğu-ve-ipeğin-geleneksel-yontemlerle-kagida-donusme-yolculuğu/2270732>.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*.
- Nolan, V., Reader, T., Gilbert, F. & Atkinson, N. (2020). The Ancient Tree Inventory: a summary of the results of a 15 year citizen science project recording ancient, veteran and notable trees across the UK. *Biodiversity and Conservation*, 29, 3103-3129. <https://doi.org/10.1007/s10531-020-02033-2>.
- Ocak, A. Y. (2002). *Alevî ve Bektaşî inançlarının İslâm öncesi temelleri*. İletişim Yayınları.
- Odun Pazarı Modern Müze. (2019). *Odunpazarı Modern Müze 7 Eylül'de açılıyor*. Odun Pazarı Modern Müze. <https://content.production.omm.art/media/press-releases/Basın-Bülteni-Odunpazarı-Modern-Müze-7-Eylülde-Eskişehirde-Açılıyor-Tanabe-Chikuunsai-IV'ten-OMM'a-özel-enstalasyon-çalışması.pdf>.
- Odunpazarı Modern Sanat Vakfı. (2023). *Odun Pazarı Modern Müze*. Odunpazarı Modern Sanat Vakfı. <https://omm.art/tr>.
- Oğuz, M. Ö. (2009). *Somut olmayan kültürel miras nedir?*. Geleneksel Yayıncılık.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk halkbilimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özçelik, R. (2006). Mersin-Aydıncık ilçesi anıt dallı servileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 197-201.
- Özel, A. & Keser, N. (2007). The ecotourism potential of Kütahya province. In İ. Atalay, R. Efe (Ed.), *The 1. International Geography Symposium (GEOMED) Proceedings*. Antalya.
- Palabaş Uzun, S., Bozali, N. & Sivrikaya, F. (2011). Kahramanmaraş'ın tarihine ışık tutan anıt ağaçlar. *KSÜ Doğa Bil. Derg.*, 14(2), 43-51.
- Polat, Z. (2017). Doğanın mirası: anıt ağaçlar. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(8), 908-916.
- Rotherham, I. D. (2021). Tree history, heritage & culture. *Arboricultural Journal*, 43(3), 137-139. <https://doi.org/10.1080/03071375.2021.1970970>.
- Simon, B. (2000). Tree Traditions and folklore from Northeast Ireland. *Arboricultural Journal: The International Journal of Urban Forestry*, 24(1), 15-40.
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*. (17 Ekim 2003). Paris.
- Tabiat Varlığı Olarak Belirlenecek Anıt Ağaçların Tespitine İlişkin İlke Kararı*. (1 Temmuz 2022). Ankara.
- Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. (2023). *Anıt ağaç, doğal sit ve mağara tespit fişleri*. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. <https://tvk.csb.gov.tr/anit-agac-dogal-sit-ve-magara-tespit-fisleri-i-4099>.
- Tanyu, H. (1988). Ağaç. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1) içinde (ss. 456-457). <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/1/C01015462.pdf>.
- TRT Haber. (2023). *Anıt ağaç sayısı 10 bin 506'ya yükseldi*. <https://www.trthaber.com/haber/yasam/anit-agac-sayisi-10-bin-506ya-yukseldi-778331.html>.

- Tural, E. (2019). *Hatay İli'nin anıt ağaçları* [Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kuralları.*
- Uslu, A. (2022). Fotogrametri tekniği kullanılarak anıt ağaçların dijital belgelenmesi: Mızık Çamı Tabiat Anıtı örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 24(1), 1-12.
- Yakar, M. & Yılmaz, H. M. (2008). Using in volume computing of digital close range photogrammetry. *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, XXXVII, 119-124.
- Yılmaz, H. M., Yakar, M., Güleç, S. A. & Dülgerler, O. N. (2007). Importance of digital close-range photogrammetry in documentation of cultural heritage. *Journal of Cultural Heritage*, 8(4), 428-433.
- Yüksel, B. (2019). *Gazipaşa (Antalya)'nın anıt ağaçları* [Yüksek Lisans Tezi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Ekler:

2001 yılında tescil işlemleri tamamlanarak koruma altına alınan Anıt Karadut
Nevşehir/Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki (Yaş: 2 600)

1982 yılında tescil işlemleri tamamlanan Anıt Saplı Meşe 1
Nevşehir/Avanos/Özkonak (Yaş: 560)

1982 yılında tescil işlemleri tamamlanan Anıt Saplı Meşe 2
Nevşehir/Avanos/Özkonak (Yaş: 560)

1990 yılında tescil işlemleri başlatılan ancak süreci tamamlanamayan Anıt Karadut
Nevşehir/Hacıbektaş/Hacı Bektaş Veli Dergâhı/Balım Sultan Türbesi (Yaş: 700)

Tablo 1. Nevşehir’de Tespit Edilen Anıt Ağaçların Tablosu

Sıra No	Ağacın yeri	Ağacın türü
1	Avanos/Özkonak/Camii Cedid Mah.	Saplı Meşe 1 (<i>Quercus robur</i> L.)
2	Avanos/Özkonak/Camii Cedid Mah.	Saplı Meşe 2 (<i>Quercus robur</i> L.)
3	Avanos/Köybağı/Ortayol Mevki	Ceviz 1 (<i>Juglans rigiıya</i> L.)
4	Avanos/Köybağı/Ortayol Mevki	Ceviz 2 (<i>Juglans rigiıya</i> L.)
5	Avanos/Köybağı/Gölayağı Mevki	Ceviz 3 (<i>Juglans rigiıya</i> L.)
6	Derinkuyu/Doğala Köyü/Eski Köy Meydanı	Söğüt (<i>Salix</i> L.)
7	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 1 (<i>Morus nigra</i> L.)
8	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 2 (<i>Morus nigra</i> L.)
9	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 3(<i>Morus nigra</i> L.)
10	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 4 (<i>Morus nigra</i> L.)
11	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 5 (<i>Morus nigra</i> L.)
12	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 6 (<i>Morus nigra</i> L.)
13	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 7 (<i>Morus nigra</i> L.)
14	Gülşehir/Alkan Köyü	Karadut 8 (<i>Morus nigra</i> L.)
15	Gülşehir/Gümüşyazı Köyü/Kayabağı Mevki	Karadut 9 (<i>Morus nigra</i> L.)
16	Gülşehir/Alkan Köyü Yolu	Ceviz (<i>Juglans rigiıya</i> L.)
17	Gülşehir/Hırka Dağı Mevki	Boylu Ardıç (<i>Juniperus excelsa</i> L.)
18	Hacıbektaş/Hacı Bektaş Veli Dergâhı	Karadut 1 (<i>Morus nigra</i> L.)
19	Hacıbektaş/Bektaş Efendi Türbesi	Karadut 2 (<i>Morus nigra</i> L.)
20	Hacıbektaş/Bektaş Efendi Türbesi Mevki	Karadut 3 (<i>Morus nigra</i> L.)
21	Hacıbektaş/Kadıncık Ana Türbesi	Karadut 4 (<i>Morus nigra</i> L.)
22	Hacıbektaş/Merkez	Karadut 5 (<i>Morus nigra</i> L.)
23	Hacıbektaş/ Hacı Bektaş Veli Dergâhı	Akdut (<i>Morus alba</i> L.)
24	Hacıbektaş/Yabanlı Çiftliği	Ceviz (<i>Juglans rigiıya</i> L.)
25	Hacıbektaş/Dedebağı/Küme Evleri	Saplı Meşe (<i>Quercus robur</i> L.)
26	Nevşehir/Merkez/Kaymaklı Kasabası	Armut (<i>Pirus communis</i> L.)
27	Nevşehir/Merkez/Nar Kasabası	Karadut (<i>Morus nigra</i> L.)
28	Nevşehir/Merkez/Uçhisar Kasabası	Japon Soforası (<i>Sophora Japonica</i> L.)
29	Nevşehir/Merkez	Karaağaç (<i>Ulmus</i> L.)
30	Nevşehir/Merkez	At Kestanesi (<i>Aesculus hippocastanum</i> L.)
31	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Karankemer Mevki	Karadut 1 (<i>Morus nigra</i> L.)
32	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Karankemer Mevki	Karadut 2 (<i>Morus nigra</i> L.)
33	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Karankemer Mevki	Karadut 3 (<i>Morus nigra</i> L.)
34	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Karşı Mevki	Karadut 4 (<i>Morus nigra</i> L.)
35	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Öğrencik Mevki	Saplı Meşe 1 (<i>Quercus robur</i> L.)
36	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Zemi Vadisi	Saplı Meşe 2 (<i>Quercus robur</i> L.)
37	Ürgüp/Akçaören Köyü/Hodul Dağı Eteği	Karaçam Çamlık Korusu (<i>Pinus nigra</i> L.)
38	Ürgüp/Mazı Köyü Mevki	Karaağaç (<i>Ulmus</i> L.)
39	Ürgüp/Karain Köyü Mevki	Saplı Meşe 1 (<i>Quercus robur</i> L.)
40	Ürgüp/Karain Köyü Mevki	Saplı Meşe 2 (<i>Quercus robur</i> L.)
41	Ürgüp/Yeşilöz Köyü Mevki	Ceviz (<i>Juglans rigiıya</i> L.)
42	Ürgüp/Cemil Köyü/Misafir Mevki	Karadut (<i>Morus nigra</i> L.)
43	Ürgüp/Cemil Köyü Mevki	Ceviz (<i>Juglans rigiıya</i> L.)
44	Ürgüp/Cemil Köyü Mevki	Karakavak (<i>Populus nigra</i> L.)
45	Ürgüp/Merkez	Akdut (<i>Morus alba</i> L.)

EXTENDED SUMMARY

Nevşehir province is one of the centers where natural and cultural heritage is kept alive, transmitted and protected. The province is a region where forest quality has been almost completely lost due to its geographical characteristics. In this region, which is mostly composed of barren land, monumental trees stand out as important natural heritage elements. However, there are almost no studies in the literature on the monumental trees of the region.

Nevşehir is one of the most important and value-added regions of Cappadocia. The touristic value is particularly noteworthy here. Monumental trees, which have natural and cultural heritage value, are remarkable elements in terms of natural and cultural science research as well as tourism. Monumental trees are considered natural heritage in terms of their biological species. In addition, such trees are protected by law as cultural heritage because local people have created many beliefs, practices and narratives about these trees. This study aims to give information about the project named *Monumental Trees of Nevşehir Province* and its results, to publish the results obtained from the research, to make a contribution to the literature on this subject and to draw attention to the subject.

The subject of the *Monumental Trees of Nevşehir Province* research reveals a study on cultural monumental trees in Nevşehir. However, dimensional and visual monumental trees without a specific narrative or folkloric value were also included in the scope of the research. At this point, the subject of the research is the identification, compilation of narratives, examination, promotion, mapping and digitization of monumental trees. Within the framework of this purpose, the research is based on the examination of the material compiled from the field depending on the field research methods of folklore. Participant observation, external observation, interview and utilization of resource persons were used in the research. In the theoretical parts of the research, a literature review was conducted and written sources were utilized. As a result of the research, forty-five monumental trees were identified in the region. Some of these trees are registered and some of them are in the process of registration. After the identification process, the monumental trees of Nevşehir were digitized on the map and transferred to digital media. With this research, the oral cultural memory that has been shaped around trees from the past to the present has been compiled and recorded.

Trees that have a real or imaginary story in the local culture or that are identified with national historical events and witness them are very important for the locals of that region. This importance has given rise to various legends among the people. These trees are defined and classified as cultural monumentals in the relevant legislation. A folkloric perspective can be used in identifying cultural monumental trees, compiling their narratives, examining their meaning for the local people and revealing their functions. The research was created with this perspective. The coordinates of the monumental trees were determined, mapped and digitized within the context of the research's purpose, objective and scope. This mapping process supports the positioning and promotion of historical, natural and cultural values. Such a perspective is in line with the principles and objectives outlined in UNESCO's relevant cultural conventions.

In the research, results were obtained that will contribute to the registration and protection of monumental trees and reveal the value asset for regional tourism. Application procedures have been initiated for the protection of forty-one monumental trees identified within the scope of the research and not yet registered. Regarding the three monumental trees, the Regional Commission for the Protection of Natural Assets of Nevşehir has decided that it is suitable for the registration of the monumental tree.

The needs of the public need to be taken into account in the protection and management of monumental trees. Local community support is very important in this regard. Informative trainings, lessons on monumental trees in school curricula, raising awareness with all kinds of visual materials and efforts to encourage the public to protect them are some of these. Indeed, the registration of a monumental tree means protecting its biological and physiological environment and the traditional knowledge that supports it. Such an approach and management plan is in line with the principles and objectives of cultural conventions on the protection of cultural heritage.